

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra bohemistiky

**TEMATIZACE CIZÍCH KRAJŮ V DÍLECH SOUČASNÝCH
ČESKÝCH PROZAIKŮ**

(A foreign country as central theme in works by present
czech prose writers)

Magisterská diplomová práce

Hana Kováčová

Vedoucí magisterské diplomové práce: prof. PhDr. Lubomír Machala, CSc.

Olomouc 2011

Poděkování

Děkuji prof. PhDr. Lubomíru Machalovi, CSc. za odborné vedení, cenné rady, náměty, připomínky a vstřícný přístup při psaní této diplomové práce.

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne 28. dubna 2011

.....

Obsah

1. Úvodem	1
2. Současná literatura tematizující cizí kraje	2
3. Současná generace českých spisovatelů	7
3.1. Hana Andronikova	10
3.2. Markéta Pilátová.....	14
3.3. Barbora Gregorová	18
3.4. Petra Hůlová.....	23
3.5. Martin Ryšavý.....	30
4. Dokumentární zachycení cizokrajné tematiky v literatuře.....	36
4.1. Iva Pekárková.....	36
4.2. Tomáš Ryška.....	42
5. Česká literatura psaná v zahraničí.....	47
5.1. Josef Škvorecký.....	49
5.2. Jan Novák.....	54
5.3. Lubomír Martínek.....	60
6. Závěrem.....	64

1. ÚVODEM

Tato práce si klade za cíl reflektovat českou uměleckou prózu posledních dvou dekad (s důrazem na prózu nejnovější), která nějakým způsobem zobrazuje cizí kraje. Práce předkládá v krátkých medailoncích profily několika současných autorů a interpretaci jejich děl, která se bude zaměřovat na cizokrajné v nich obsažené. Protože je diplomová práce orientována na cizokrajné jako na specifický rys knižní tvorby, uvádím v přehledu ta díla, která měla co do činění s touto problematikou. Ve stejném duchu se nesou i životopisy autorů, které v žádném případě nejsou kompletní a zmiňují v první řadě skutečnosti, které dle všeho ovlivnily nebo se podílely na cizokrajném zaměření děl dotyčných tvůrců.

Práce sleduje tematiku cizích krajů jako trend, který poznamenává vývoj současné české literatury - spojení elektronických médií s tištěným slovem, debuty nejmladších českých tvůrců. Dále se zabývá generací starší, exilovou, tedy literaturou vzniklou v zahraničí a tedy tuto cizinu tematizující.

Práce se bude zaměřovat na „cizokrajnou“ motivaci autorů, bude se snažit odhalit aktuální důvody tohoto trendu, bude usilovat o nastínění typických znaků literatury tematizující cizí země.

Zpracování zvoleného tématu práce si vyžádalo též explikaci některých poznatků z etnografie a kulturní antropologie.

Zasazování děje do kulis cizích zemí je v české literatuře trendem novým, tedy trendem, který je odborně reflektován pouze v několika časopiseckých statích a novinových článcích, jeho odborné zaštitění tedy není pochopitelně rozsáhlé.

Tato práce si neklade za cíl být úplným a kompletním přehledem české cestovatelské beletrie ani shrnujícím zachycením cizokrajných kulis vyskytujících se v současné české literární produkci.

1. SOUČASNÁ LITERATURA TEMATIZUJÍCÍ CIZÍ KRAJE

Pro současnou českou literaturu tematizující cizí kraje platí v podstatě podobné charakteristiky jako pro literaturu dvacátého století. Je v ní přítomno dobrodružství, cesta – zkouška, omezuje se však zaměření této literatury, která přestává mít výchovný zřetel a spíše se zabývá současným stavem, expanzí civilizovaného světa a problémy, které toto rozpínání přináší.

Neustále dochází u některých autorů ke konfrontaci „doma“ a „v cizině“, v některých případech se dokonce setkáváme s konfrontací těchto dvou světů v různých časových rovinách, ale v dějové linii stojících za sebou; svět „doma“ doplňuje a uvádí do nových souvislostí svět „jinde“, blahobyt a prázdnota tohoto blahobytu, dostatku materiálních věcí avšak nedostatku věcí duchovních a znevažování těchto hodnot je jakýmsi protipólem dějové linie zobrazující jiné národy s jejich pečlivě uchovávanými mýty a úzkostně udržovanými tradicemi. Porovnávání s domovskými reáliemi již však není tak časté; diskutabilní je zvláště u těch autorů, kteří v minulosti odešli do exilu a v něm se natrvalo usadili. V některých případech se tato zkušenost promítá jako nezakotvenost a nezařaditelnost do nového prostředí, ale také jako složitost návratů, reemigrace. Je nutné přizpůsobit se nové situaci, ať už společenské nebo jazykové. Autor je cizincem tam, kde našel nový prostor k žití, ale v mnoha případech naopak dochází i k takovému přizpůsobení, že již nejsou vidět zřetelné hranice mezi tím, čím se autor cítí být; zda se ve svých dílech vrací ke své rodné zemi jako k vlasti, či zda již nahlíží na její jednotlivé historické události v době před emigrací a době emigrace dokumentujícíma očima: byl jsem „tam“, na onom místě, mohu podat autentická svědectví, avšak již patřím „sem“ a s touto zemí se již neztotožňuji. Příznačné je, že tato díla vycházejí

v jazyce té země, kterou autor přijal za svou, a do češtiny jsou mnohdy překládána po určitém časovém úseku.¹

Exilový autoři řeší problém dvojí identity, dvojího cizinctví, ve svých dílech se často zmiňují o osamění, hledání domova, o přizpůsobování se jiné kultuře a o vzájemném tření kultur.

Autoři se zaměřují především na jeden kout země, jeho mýty a tradice, časté je okouzlení primitivnějšími kulturami, v nichž tato mytologie a tradice přežívají. Toto tvrzení neplatí samozřejmě do nejkrajnějších důsledků, ale má své hranice. Někteří autoři jsou okouzleni velkoměstem, jeho ruchem, jeho mýty a netradiční tváří.

Setrívání v exotice, jakožto v něčem cizím a neznámém, každodenní kontakt s ní, může vyústit ve všední exotiku, která se vyznačuje spíše než apoteózou rájů jistou odpudivostí, kterou v sobě skýtají rozdíly civilizačních vymožeností nebo také odpudivosti plynoucí ze zklamání očekávaného, narýsovaného podle nastíněných a zažitých exotických modelů evropské kultury, které se diametrálně odlišují od skutečnosti.

Exotika se ohlašuje především cizokrajnými názvy, triviálními prvky exotismu (palmy, mešity, harémy), odkazem na domorodé mýty (někdy přímo v názvu knihy),² ale také segmenty cizokrajné řeči.³ V mnoha případech je exotický emblém ukryt přímo v nadpisu - nadpis může odkazovat k cestě nebo také označovat její cíl. Exotické je však skryto i v názvech míst a jménech osob, postavy z neexotického prostředí dostávají často nová jména a místa nesou jiná označení v řeči místních domorodých obyvatel, než jaká bychom našli v mapě.

¹ Mezi českými autory, žijícími v zahraničí, je možno nalézt takové případy, kdy jsou jejich literární výpovědi zaměřeny na dětství nebo na dějinnou situaci v Československu, ač jsou psány v mnoha případech jiným jazykem, zaměřují se směrem opačným, nazpět časově i prostorově. Jako příklad zmiňme prózu Děda od Jana Nováka.

² Formánkuv Prsatý muž a zloděj příběhů; Létaující jaguár

³ ČERVENKA, Miroslav. Na cestě ke smyslu. Poetika literárního díla 20. století. Praha: Torst, 2005, s. 481.

Exotické je signalizováno v ději i přítomností zvířat a vegetace, které jako exotické vnímáme.

Hrdiny z civilizované Evropy často doprovází děsivé přízraky, vytvořené lokálními legendami. Tyto přízraky a další extrémní podmínky mohou být zkušeností nabytou na cestě do středu putování, do zvoleného cíle. Nemusí být však pouze cestou k cíli, ale děsivým prožitkem připomínajícím hrdinovi, že je vetřelec, že je zodpovědný za narušení každodenního řádu a že za to může být celkem snadno potrestán duchy a běsy, jež si vytvořila sama příroda a na něž už dávno přestal v moderním přetechizovaném světě věřit.

Mýty provází člověka již od pradávna a šířily se s ním po všech koutech světa, kde došlo k jejich různým interpretacím. Protože pochází ze společného základu, jsou jejich motivy univerzální. V moderní industrializované společnosti však došlo k zásadnímu posunu těchto mýtů – člověk se přestal zabývat budoucností celku, ale egoisticky se zaměřil sám na sebe. Tento přístup není primitivním národům vlastní, protože to, co člověk přírodní dělá, dělá s vědomím vlastní smrtelnosti a trvání komunity.

Dalším aspektem, který je v této literatuře snadno odhalitelný a kterým se cizokrajná či spíše exotická beletrie vyznačuje, je intertextovost. Mýtus obsažený v příběhu, mýtus, který je pevnou součástí a leckdy i bodem, kolem kterého se celé kolo děje otáčí, kterému je děj podřizován a jehož znalostí v textu odkrýváme skryté významy. A v neposlední řadě jsou mýty důležité ještě z jednoho důvodu: jsou obrazem země, ze které se zrodily. Autor příběhu nejvíce odhaluje podstatu exotického prostoru, když nechává promlouvat jeho legendy a mýty.

Jiné je i vnímání času – člověk euroatlantické civilizace vnímá čas jako přesně daný, přesně vnímatelný pomocí přístrojů, u člověka přírodního, žijícího izolovaně (v separovaných vesnicích a jiných komunitách) je vše podmíněno přírodním cyklickému střídání ročních období, rytmu krajiny. Toto

vnímání času je prosté, svěží, řídí se chodem přírody. Pokud je s tímto prostým vnímáním času, řídícím se chodem přírody, konfrontován hrdina přicházející z přetechnizovaného světa, stává se cyklický čas zdrojem relaxace a uvolnění, někdy však i vnitřního zmatku a neschopnosti podřídit se mu.

S časem jsou spojeny i mýty, některé mají čas svého „působení“ přesně vymezený. Tyto mýty posvěcují věčnou návratnost ročních období, dne a noci, cykličnost přírody.

Častým motivem českých příběhů z cizokrajného prostředí je civilizace, jež se snaží člověka přírodního přetvořit ke svému obrazu, mnohdy nepříteliš humánními prostředky: oklešťováním místa k životu, rozbíjením tradic, vyvracením mýtů, vnucováním „výdobytků“ moderní doby, dokonce i vnucováním vlastní víry (což můžeme pozorovat již v misionářských spisech období baroka).

Můžeme vysledovat dva typy konfrontace divočiny s civilizovaným světem: buď civilizovaný svět do divočiny vstupuje (prostřednictvím člověka – trosečníka, kolonizátora, misionáře atp.) nebo prostřednictvím přírodního člověka, divocha, který se dostane do světa civilizovaného, kulturního. Přitom je cizí, neznámé místo nahlíženo buď jako ráj, nebo naopak jako peklo, třetím obrazem je až násilné civilizování tohoto „primitivního“ místa s barbarskými obyvateli. Význam exotického místa můžeme najít i v literatuře „úniku“ – uprchnutím před ubíjející civilizací. Konfrontací civilizace a exotického místa poznává hrdina „historické kořeny své vlastní existence“⁴, iniciace spočívá v „sestupu k sobě“⁵.

Cestování do cizích krajů již nesměřuje k objevování velkolepého, neslouží k výchovným účelům, nemá náboženské ambice a nechce ukázat neznámý, mnohdy exotický svět v jeho celistvosti a pestrobarevnosti. Nejde už jen o liány obepínající kmeny tropického pralesa, opice a hady, o pozorování

⁴ HODROVÁ, Daniela. Místa s tajemstvím. Praha: Koniasch Latin Press, 1994, s. 139.

⁵ Tamtéž.

primitivismu domorodých kmenů, ale spíše o jejich poznání a pochopení, o snahu začlenit se do jejich každodenního života, o objevování jiného světa a kultury se silným mytologickým cítěním.

V literatuře tematizující cizí země je téměř vždy porovnáváno nové prostředí s prostředím, z něhož autor vycestoval, kde je „doma“. Dochází ke konfrontaci lokace neznámé s vlastí, domovinou, rodným krajem. Řeceno jinými slovy: při zobrazování cizích krajů se záměrně staví cizí do kontrastu k známému prostředí, neboli „cizost cizího se tu zdůrazňuje, tak říkajíc vychutnává a detailně zobrazuje na pozadí myšleného svého, obvyklého, důvěrně známého.“⁶

Motiv cesty, jakožto motiv útěku, a motiv návratu, který může být jen dalším útekem, je v české literatuře porevolučních let signifikantním minimálně pro dvě generace autorů.

V současné literatuře se tedy objevuje motiv cesty jakožto ústřední bod, spisovatelé hledají látku pro svou prózu v cizině. Objevují se díla „prozápadni a provýchodní“⁷, díla směřující jinam. Uplatňuje se princip nomádství; cesty neznámo kam, hledání sama sebe. Literatura tematizující cizí kraje směřuje k autobiografičnosti.

⁶ BACHTIN, Michail, Michajlovič. Román jako dialog. Praha: Odeon, 1980, s. 237.

⁷ LJUBKOVÁ, Marta. Literatura po roce 1989. [online]. [citováno 27.3. 2011] Dostupné z WWW <<http://www.czechlit.cz/literatura-po-r-1989/> >

3.SOUČASNÁ GENERACE SPISOVATELŮ

V současné české literární produkci, zvláště v produkci mladých autorů, můžeme sledovat popularizaci etnografie a kulturní antropologie. Trendem se stalo zasazení příběhu do cizího prostředí, do vzdálených krajin, česká literatura, obzvláště próza, překonává hranice a nechává se podněcovat poetikou cizího místa. „Prismatem odcizení od zaběhaných domácích vztahů nahlíží se především intimní problémy mladých hrdinů na prahu či před prahem dospělosti snáze, než v kulisách domácího prostředí.“⁸

Často citovaným se stal v této souvislosti pojem útěkáři. Útěkáři, to jsou tzv. spisovatelé na útěku, kteří hledají možnost prosadit se i jinde než doma, na nepříliš rozsáhlém českém trhu, překračují hranice, inspirují se územím za nimi s nadějí, že se zvýší čtivost jejich děl. S touto vidinou cestují po světě, poznávají nové země, zkušenosti s nimi se promítají do jejich příběhů. A jejich cesta není marná; doma sbírají ocenění, jsou překládáni do jiných jazyků, aby zaplnili pulty v zahraničních knihkupectvích. Namátkou zmiňme Petru Hůlovou, jejíž dílo je přeložené do deseti jazyků.

Pojem „útěkáři“ poprvé použila spisovatelka Markéta Pilátová v časopise Reflex (2009). „Je to trochu jiný příběh, než na jaký jsme byli po léta zvyklí. Žádné hledání perliček na dně, žádné složitě vystavěné příběhy a promyšlené sondy do nitra hrdinů, žádné love story na pozadí probouzející se poválečné české společnosti. Současní čeští spisovatelé a spisovatelky jsou často úplně jinde. Platí to doslova: kočují po světě, v batohu nosí laptopy, visí na Skypu a na Facebooku a doma by rádi byli všude,

⁸ ČESÁLKOVÁ, Lucie. Literatura prchající před vlastním stínem. [online]. [citováno 29. 6. 2011] . Dostupné z WWW <http://www.literarky.cz/index_o.php?p=clanek&id=5960&rok=2008&cislo=44>

kde se jim zamane.“⁹Rudiše taktéž s debutem *Nebe pod Berlínem* (2002). Stejně jako Petra Hůlová si i Rudiš realitu cizí země, cizího města „osahal“- a jak přiznává, nejvíce mu pomohla skutečnost, že se ocitl v prostředí, kde se neužívala čeština a že jej obklopovala samota potřebná pro tvůrčí činnost. Tento fakt zmiňují shodně i další mladí autoři, zařazení mezi útěkáře. Neutíkají jen před realitou země, ve které se narodili a jejíž problémy nechtějí ve svých příbězích řešit, ale také před skutečnostmi, které je svazují, touha dokázat sobě i okolí, že se o sebe dokážou postarat i někde daleko, nechut' být omezen regionem, z něhož pocházejí. Unikají před rozptýlením, které jim nabízel život v domovině, do míst, kde se mohou soustředit jen na svou tvorbu a kde jim každý den nabízí novou inspiraci a každý nový zážitek může být atraktivním tématem. České realie se těmito tvůrcům zdají okoukané, nudné, bez strmých horských štítů, nebezpečných pralesů, s bariérou známého jazyka. Nesnadné je najít téma, které by mělo cenu popisovat, podávat o něm svědectví. „Pokud se čeští útěkáři na něčem opravdu shodnou, je to předpoklad, že psát o Česku je ta největší a nejtěžší výzva,“¹⁰ říká Pilátová.

Sami autoři se cítí „na půdě“ cizí země svobodnější. U české kritiky si však tyto útěky za hranice současné mladé generace nevysloužily příliš lichotivé soudy. Spisovatelům využívajícím exotické prostředí je vyčítáno, že se vzdalují od domovských realit a při honbě za atraktivními tématy nechávají stát skutečné problémy vlastní země, o nichž je potřeba psát. Jsou kritizováni pro „hybridnost“ jazyka, která devastuje vlastní poselství příběhu: „Současná literární generace jako by hledala svou inspiraci především za hranicemi. Vzdálené kouty se jí však daří zabydlet a českému čtenáři zprostředkovat s různou měrou

⁹ PILÁTOVÁ, Markéta. Spisovatelé na útěku. *RESPEKT*, Téma, Duben 2009, s. 36 – 39.

¹⁰ Tamtéž.

originality a svým způsobem i uvážlivosti. Na jedné straně snaha čtenáře vyprávěním co nejméně unavit, ale i co nejméně nadchnout, na straně druhé snaha oslovit jej příběhem, jehož poselství zaniká pod hybridností jazyka. Česká literatura má našlápnuto mimo hranice své vlasti, skoro se však zdá, že i její útky z domova mají sloužit jako jakási vnitřní terapie, jež upozorňuje na stíny, které jí leží na dosud nedovyvinuté polistopadové duši a kterým se snaží vzdorovat únikem.“¹¹

Jsou ale těmi skutečnými problémy, před kterými „útěkáři“ utíkají do ciziny, právě ty české? Anebo, jak se ve svém článku o útěkářích ptá Pilátová: „Není hledání exotických kulis jen útekem před skutečnými problémy?“¹²

I když je generaci útěkářů věnována v předchozím textu značná pozornost, musím upozornit na fakt, že literatura tematizující cizí kraje není vlastní pouze spisovatelům majícím ambice prorazit na cizí trh a spisovatelům, kteří se chtějí oprostít (utéct) od klidných českých reálií a tím ztraktivnit své dílo. (Navíc většina spisovatelů zařazených mezi útěkáře toto zařazení odmítá). Většina cest za hranice je však shodně cestami iniciačními, tyto cesty jsou o hledání a putování. Časté jsou otázky po smyslu existence, zobrazování fenoménu migrace, který se týká celého světa. Výsledný text je v mnoha případech proudem asociací, deníkových a korespondenčních záznamů. Tyto texty integruje také vysoká míra autobiografie, která je mnohdy podpořena právě vsuvkami z reálně existujících deníků, emailů, dopisů, vlastní životní osudy jsou přiznávány, díla se stávají niternou výpovědí sloužící jako autoterapie, dokumentem nebo reportáží. Společným pro tyto příběhy je jakási nadstandartizace jazyka – jazyk je zde v popředí, strhává na sebe pozornost, ať už využitím jeho různých vrstev včetně pronikání jazyků cizích nebo jeho expresivitou, která má přiblížit atmosféru místa, do nějž je děj zasazen.

¹¹ ČESÁLKOVÁ, Lucie. Literatura prchající před vlastním stínem. [online]. [citováno 29. 6. 2011]. Dostupné z WWW <http://www.literarky.cz/index_o.php?p=clanek&id=5960&rok=2008&cislo=44>

¹² PILÁTOVÁ, Markéta. Spisovatelé na útěku. *RESPEKT*, Téma, Duben 2009, s. 36 – 39.

Příkladem druhého uvedeného je autobiografická kniha Hany Andronikove *Nebe nemá dno* (2010).

3.1.HANA ANDRONIKOVA (1967)

„Rozmanitost džungle vás tak zahltí, že je těžké najít na této planetě podobný prostor, ve kterém člověk natolik splývá s prostředím, až začne vystupovat sám ze sebe. Po pár týdnech se naprosto automaticky, i když nepoužíváte žádné psychotropní látky, dostanete do stavu rozšířeného vědomí. Příroda působí tak mocně, že vás rozloží na atomy, spolyká a zase vyplivne.“¹³

Nositelka ceny Magnesia Litera pro objev roku za knihu z baťovského Zlína *Zvuk slunečních hodin* (2002). Děj tohoto příběhu je stejně jako další autorčino dílo situován za hranice – vypráví o životě dvou českých emigrantů, žijících v Kanadě a v americkém Coloradu. V příběhu se objevují i teskné vzpomínky na několik let, které protagonista strávil v Indii jako inženýr pro rozpínající se obuvnickou firmu Baťa.

Andronikova je také autorkou několika povídek a spolupracovnicí divadla Archa. Zlomovým bodem v životě Hany Andronikove byla zpráva, že trpí rakovinou prsu a metastázemi na plicích. Lékaři jí nedávali valnou naději na přežití. Léčbu měla nastoupit okamžitě. Andronikova ale nebyla otevřená klasické medicíně, proto nepodstoupila cyklus chemoterapií. Andronikova hovoří o svých halucinacích, ve kterých k ní přicházel černý havran, který jí předpověděl cestu do Jižní Ameriky. O tomto havranovi mluví spisovatelka jako o své intuici. Právě na popud této intuice, hlasu havrana, se Andronikova rozhodla vycestovat za hranice do své vysněné peruánské džungle, kde chtěla nakonec i zemřít. Čtyři měsíce pobývala u toku řeky Ucapali, kde se nechala léčit místními šamany. Tam si také vedla deník, který se stal nakonec podkladem pro její dílo. Poté se vrátila do Prahy, kde podstoupila

¹³ CINGER, František. Rozhovor s Hanou Andronikovou. [online]. [citováno 21. 6. 2011] . Dostupné z WWW <<http://www.novinky.cz/kultura/214950-cestovatelka-a-spisovatelka-andronikova-prales-nam-na-jizdni-rady-kasle.html>>

klasickou léčbu. Dnes je zdravá a o své cestě zpátky mezi „živé“ napsala knihu *Nebe nemá dno* (2010). Sama Andronikova toto své dílo považuje spíše za reportáž nebo dokument než za román, autobiografičnost potvrzuje: „Touto knihou jsem se rozhodla sdílet něco hodně niterného a osobního, což zároveň znamenalo překonat strach z takového kroku. I v tom pociťuji velké osvobození.“¹⁴

Hlavní postava, zároveň vypravěčka příběhu a alter ego autorky, „bioholka“ Ama, se dozvídá, že má rakovinu a tato diagnóza se stane motivací k její cestě do pralesa, pouště a na Blízký východ. „Román“ má pět částí, dvě jsou zasazeny do Prahy, ostatní se odehrávají v pralese v Peru, v Nevadské poušti nebo v Izraeli.

Příběh je složen nejen z promluvy vypravěčky, ale i z emailové korespondence nebo zápisů z deníku. Zajímavou rovinu tvoří halucinace, které Amu potkávají.

Důležitým motivem, který se vine celým příběhem, je smrt. Smrtí příběh začíná – v prologu smrt hrdinčina otce, pak se sama protagonistka dostává do její blízkosti – její diagnóza nezní příliš povzbudivě, je jí nalezena rakovina v pokročilém stádiu. Aniž by se Ama začala léčit, vyráží na cestu, kterou chtěla podniknout už dávno: její cesta není jen cestou prostorem, ale i cestou k jejímu sebepoznání a Ama ji volí jako svůj boj s nemocí. „ví, že bloudí, aby našla, co kdysi dávno vlastnila, ví, že je to v ní. v cizích krajích se rozeznává a obdivuje ty, co všechno najdou, když zůstanou ležet doma na ošuntělém gauči. ona musí harcovat, ustavičně bloumat, aby se v ní něco pohlo, aby něco docvaklo.“¹⁵

Ama nalézá v džungli, naprosto smířená se svým koncem, lék na strach ze smrti z rukou domorodých šamanů. Celé týdny, kdy je v „ztracená“ v pestrobarevné džungli bez kontaktu s jinými lidmi, vnímá sepětí s přírodou, poznává svět snové reality na hony vzdálený racionálnímu uvažování naší kultury. Svět, který je

¹⁴ POSPÍŠILOVÁ, Sylvie. Rozhovor s Hanou Andronikovou. [online]. [citováno 21. 6. 2011]. Dostupné z WWW <<http://kultura.denik.cz/knihy/hana-andronikova-rozhodla-jsem20101031.html>>

¹⁵ ANDRONIKOVÁ, Hana. *Nebe nemá dno*. Praha: Odeon, 2010, s. 57.

vlastní domorodým kulturám, jež jej považují za běžnou součást života. Prošla si iniciací smrti, která slouží jako upamatování se na něco uvnitř, vrací vidění, které je vlastní dětem a které je s postupujícím věkem potlačováno.

Tři místa, tři různé styly, jazyk jakoby kopíroval ovzduší prostoru. Pokud je Ama v džungli, je neprostupný a čtenář se jím musí prosekávat, dusí, je zahuštěný. V nevadské poušti se zklidňuje, zpřehledňuje, zpovrchňuje. Třetí rovina, která se odehrává v Praze, kdy Ama dochází na chemoterapii, je naopak ironická a syrová. I když totiž Ama ozkouší v pestrobarevném světě šamanské metody, stejně se vrací do nemocnice, kde nastupuje cyklus chemoterapií. Jazyk je zahuštěný, expresivní, vynikne nejvíce při popisech jihoamerické přírody. „Autorka využívá svůj smysl pro hudebnost jazyka a pomocí řetězců často až surrealistických asociací, které prokládá krátkými, holými větami, komponuje drásavé symfonie, z jejichž plastičnosti běhá mráz po zádech.“¹⁶

Jako vzpouru proti zavedeného úzu můžeme brát grafickou podobu knihy. Autorka nedodrжуje psaní velkých liter na začátku věty, ani na začátku názvů měst, jmen, působí to ale spíš jako přebytečná manýra, protože se nezdá, že by to mělo větší význam pro příběh. Příběh sám je osobitým jazykem autorky upozaděm.

Název odkazuje k věčnému stoupání a padání, k tomu, že někdy člověk padá a na dno nedopadne, padá stále hlouběji, ztrácí orientaci, jestli ještě stále padá nebo už začal stoupat, až si uvědomí, že nebe je všude kolem něj. V džungli si protagonistka uvědomuje principy kvantové fyziky, které se v civilizaci běžně nedají zažít. Kvantová fyzika se totiž zabývá pojmy a skutečnostmi, které se shodují s pradávnými mystickými a ezoterickými naukami. Kvantová fyzika se prolíná s vírou ve vesmír, její důležitost v příběhu je vyzvednuta obsaženým

¹⁶KITLOVÁ, Markéta. Recenze: Nebe nemá dno. [online]. [citováno 28. 2. 2011]. Dostupné z WWW <<http://www.iliteratura.cz/Clanek/27263/andronikova-hana-nebe-nema-dno>>

citátem Alberta Einsteina: „Nejdůležitější otázka, kterou si můžeme položit, zní: Je tento vesmír přátelský?“¹⁷

„Román“ Nebe nemá dno je z velké části o hledání domova. Když protagonistce zemře otec, pocit domova se s ním ztrácí. Z textu vyplývá, že domov nebývá místem označeným na mapě, místem ve smyslu geografickém, ale jde právě jen o ten „pocit domova“, který vyvstává, pokud je člověk mezi lidmi, kteří jsou mu blízcí.

¹⁷ ANDRONIKOVA, Hana. Nebe nemá dno. Praha: Odeon, 2010, s. 211.

3.2. MARKÉTA PILÁTOVÁ (1973)

Hispanistka, spisovatelka, autorka knih pro děti, novinářka, pravidelná přispěvatelka časopisu Respekt, Lidové noviny a přílohy Práva Salon. Vystudovala katedru romanistiky a historie na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Na Univerzitě Palackého působila dalších šest let jako odborná asistentka. Dva roky pracovala jako lektorka na katedře slavistiky v Grenadě ve Španělsku. Dlouhou dobu pobývala v zahraničí – Španělsko, Latinská Amerika (Argentina, Brazílie) – v těchto cizích zemích učila české krajany českému jazyku. V současnosti pobývá v Buenos Aires.

Markéta Pilátová byla nominována na cenu Josefa Škvoreckého za román *Žluté oči vedou domů* (2007) a za román *Má nejmilejší kniha* (2009).

Stejně jako její romány získaly i knihy určené dětem mimořádný ohlas, z kterého byla i sama autorka velice překvapena, protože úspěch dětských knih romány překonal. Její *Víla Vivíla a stíny zvířat* (2009) je příběhem rebelské punkerky, která je kvůli své drzosti vyhnána z domova a může se vrátit, jen pokud splní zadané úkoly. Víla odchází z říše Vivina do lidského světa, který je pro ni džunglí. Tato „bažinatá říše, lemovaná sopečným prachem, v níž je zapotřebí chránit se před zničujícím působením slunce, v náznacích prozrazuje autorčinu provázanost s jihoamerickou kulturou.“¹⁸

Román *Má nejmilejší kniha* je prostoupen bájnými motivy a popisem jihoamerického prostředí s jeho drogovými mafiemi a nepřehlédnutelnou chudobou slumů. Odehrává se sice v nejmenovaném, přesto reálném Velkém městě v latinské Americe, které je obehnané vysokými horami a obklopené kamenitou pouští. Vypravěčem je tatér, který v duchu pohádek Tisíce a jedné noci vypráví svým zákazníkům příběh. O kvalitách

¹⁸ ŠUBRTOVÁ, Milena. [online]. [citováno 28. 2. 2011]. Dostupné z WWW <<http://www.iliteratura.cz/Clanek/25705/pilatova-marketa-vila-vivivila-a-stiny-zvirat>>

románu se ve své recenzi vyslovila také známá česká básnířka Viola Fischerová, která vyzdvihla hlavně jazyk románu: „Nejde jen o podivuhodné a hluboké prolínání pohádky, mýtu, ságy a chcete-li, pokud jde o napětí, i detektivky. Jde především o styl románu, o jeho přesný, čistý a bohatý jazyk, s jakým se v současné próze už skoro nesetkáváme.“¹⁹

Román *Žluté oči vedou domů* (2007) napsala Pilátová po svém pobytu v Brazílii, ze kterého také čerpala – kniha je sice fikcí, ale vytvořena byla na základě autentických prožitků. Děj románu se odehrává v Brazílii i v Čechách, je to příběh českých emigrantů, jejichž potomci se vrací zpátky do Čech, aby našli své kořeny, přičemž se krajina jejich dvou světů dostává do kontrastu – brazilská ve své barevnosti a temperamentnosti, česká v klidu a jisté tiché harmonii. Na tento kontrast (Praha – Sao Paulo) narážíme v příběhu neustále. Jde o možnost zvolit si místo k žití – po pádu železné opony si mohou potomci emigrantů vybrat mezi dvěma odlišnými zeměmi, zatímco jejich rodiče a prarodiče tuto možnost neměli a prožívali vykořenění ze své domoviny značně bolestně. V příběhu je klíčovým slovem „domov“ – jeho hledání a jeho nalézání, které řeší v příběhu čtyři hrdinky a jeden hrdina, příběh je však soustředěn na promluvy čtyř žen – Češky, Brazilky a dvou dcer českých emigrantů. Tyto ženy se potkávají v Praze. Stejný kontrast jako prostředí vytváří i různý věk hrdinek. Zatímco Luiza a Maruška si jdou téměř na sklonku života objasnit svůj vztah, který prožívaly s jedním mužem, každá však na jiném kontinentu, Marta s Lenou svou lásku teprve hledají.

Ambiciózní Lena opouští ranč v Brazílii, aby poznala místo, odkud pochází. Vyrostla v mnohamilionovém městě, „kde se ve velikosti ukrývá možnost volby.“²⁰ Přijíždí do Prahy, kde se člověk „musí vmáchnout do vymezeného prostoru a naučit se

¹⁹ FISCHEROVÁ, Viola. *Moje nejmilejší kniha*. [online]. [citováno 23. 6. 2011]. Dostupné z WWW <<http://respekt.ihned.cz/spisovatele-o-knihach/c1-44054270-marketa-pilatova-moje-nejmilejsi-kniha>>

²⁰ PILÁTOVÁ, Markéta. *Žluté oči vedou domů*. Praha: Torst, 2007, s. 19

v něm přežít.“²¹ Lena mluví česky tak, jak ji naučili v Brazílii její prarodiče, její čeština je protkána archaickými výrazy. Jazykové ustrnutí zní cize a směšně. „Moje čeština lámaná jak starý chleba se drolila na prach, protože to, jak máma a babička s dědou mluvili, se rozhodně nepodobalo té řeči v Praze.“²²

Marta prožívá dilema zděděné od svých prarodičů, kteří přijeli do Brazílie v osmatřicátém roce: „Vrátit – nevrátit, to jsem slyšela milionkrát. Milionkrát stejné pochyby, stejné nářky po rodné hroudě, a zároveň těžko definovatelný odpor k ní.“²³ S neradostnou historií země za oceánem, kde má své kořeny, je obeznámena. Ve společných chvílích se svou matkou poslouchá matčiny nářky na komunisty, kvůli kterým musela Libušinu vlast opustit.

Další hrdinka, Maruška, je spojena s Brazílií a emigrantskou komunitou pouze prostřednictvím svého milence Jaromíra s židovským původem a vytetovaným číslem na paži. Celý život prožije v Praze, kde čeká ve svém bytě na návrat svého milence, který jí v hrůzách druhé světové války opustil. O svou lásku bojovala s Luizou, se kterou prožil Jaromír svůj život v Brazílii. Teprve po jeho smrti se tyto dvě ženy setkávají: „Přijela jsem, protože jste tady v Praze sama, protože komunismus skončil a protože Jaromír je mrtvý. Chtěla jsem si na vás sáhnout, uvidět se v zrcadle vaší tváře.“²⁴ Maruška, která byla v mládí pilnou čtenářkou Fričových románů, se do Ameriky rozhodla neodjíždět. S dalekou zemí je však spojena prostřednictvím korespondence s Jaromírem, který volí tuto cestu jako spojení se ztraceným domovem: „...jen mi dovol, abych s tebou mohl nadále udržovat tuto korespondenci, jež by mi v daleké cizině připomínala mé mládí, domov a vůni sena!“²⁵

²¹ Tamtéž.

²² Tamtéž.

²³ Tamtéž, s. 10.

²⁴ Tamtéž, s. 46.

²⁵ Tamtéž, s. 56.

Pilátová chtěla původně zachytit život svých krajanů, jak jej poznala při návštěvě Brazílie, avšak dle svých slov bylo těžké nezachytit neuvěřitelné příběhy, které vyslechla.

V celé knize lze vysledovat zřetelnou polyfonii – v kontrastu prostředí i charakterů postav, v rozhodování, kým vlastně jsem a kam patřím, v mužském a ženském pohledu na svět, ve střetu generací i rozdílných kultur.

Autorčiny příběhy nejsou útekem z domoviny do jiného prostředí, exotično se zde setkává s českými realitami v českém prostředí. Je tomu tak i v příběhu určeném dětem - Kiko a tajemství papírového motýla (2010). Japonsko se zde dostává do kontrastu s českým prostředím – japonská holčička Kiko, která bydlí v kroměřížském zámku a prochází se v zámeckých zahradách, prožívá dobrodružný příběh s téměř detektivní zápletkou, který ji pomůžou vyřešit japonské papírové skládačky, tzv. origami (motiv origami Pilátová využívá i v románu *Žluté oči vedou domů*). Ty jsou samy o sobě exotické, patřící do jiné kultury. Zcela exoticky na nás mohou působit nestereotypní role, které přisoudila Pilátová svým postavám – máma nesedí doma a nemele maso, ale jezdí s motorkou po světě, otec není klasickou tvrdou rukou domácnosti a vaří. Exoticky působí i střet světa reálného se světem fantazijním – náměsíčné Kiko se zjevují fantaskní postavy (duch princezny Františky, kterou má osvobodit). „Pilátová v této knize dokázala překvapivě spojit zdánlivě nespojitelné. Je zřejmé, že se za tímto přístupem skrývá bohatá zkušenost z cizích kulturních prostředí, díky níž je pak autorka schopna nahlížet z nových úhlů i český prostor.“²⁶

²⁶ KUBECZKOVÁ, Olga. Kiko a tajemství papírového motýla. [online]. [citováno 28. 2. 2011] . Dostupné z WWW <<http://www.iliteratura.cz/Clanek/27825/pilatova-marketa-kiko-a-tajemstvi-papiroveho-motyla>>

3.3.BARBORA GREGOROVÁ (1980)

„Z Kyrgyzstánu jsem se vracela s těžkým srdcem. Najednou přijedeš do Čech, lidi ve vlaku se s tebou nebavěj, každý si kouká svýho. Skoro jsem z toho brečela. Kam to jedu a že tu nechci zůstat.“²⁷

Prozaička, překladatelka (polština, ruština), cestovatelka, muzikantka. Studovala češtinu – občanskou nauku na pražské pedagogické fakultě. Studium ji však nenadchlo a tak hledala jiný slovanský jazyk, kterým by se zabývala. „Tehdy jsme jeli na výlet do Krakova, kde mě nadchlo všechno včetně polštiny, líbila se mi její melodie. Začala jsem se zajímat o tamní kulturu, začala jsem číst polské autory, hlavně ze 20. století – Gombrowicze, Schulze a další.“²⁸ Ruštinu začala studovat posléze. Do dalekého kyrgyzského Biškeku odjela jako studentka motivována existencionální krizí, kvůli níž si chtěla dokázat, že se o sebe dokáže postarat (dalším impulzem k odjezdu byla potřeba naučit se rusky). Zareagovala na inzerát nalezený na nástěnce univerzity – nabízel práci učitelky češtiny právě v Biškeku. V Kyrgyzstánu pobývala Gregorová s přestávkami dva roky.

Pobývala opakovaně v Asii, v zemích bývalé SSSR nebo v Polsku. Za svůj debut Kámen – hora – papír (vznikl na podkladě zážitků z Kyrgyzstánu) byla nominována na cenu Jiřího Ortena. Přispívá do časopisů A2, přílohy Práva Salon, Labyrint revue. Je také redaktorkou na portále iliteratura.cz v polské sekci. Byla kritiky označena jako naděje mladé generace autorů. Lucie Česálková ji ve svém článku (LN) zařadila mezi útěkáře. Podle Markéty Pilátové (Reflex) patří ke „globální generaci lidí, kteří jsou zvyklí používat při psaní laptop a vozit si ho do ciziny. A

²⁷ HŮLOVÁ, Petra. Rozhovor s Bárou Gregorovou. [online]. [citováno 28. 2. 2011] . Dostupné z WWW <<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10169663406-ctenarsky-denik/311295350020016-ctenarsky-denik-bara-gregorova-kamen-hora-papir/>>

²⁸ DVOŘÁK, Libor. Možnosti jazyka. [online]. [citováno 28. 2. 2011]. Dostupné z WWW <<http://www.svetovka.cz/archiv/1-2005-rozhovor1.htm>>

především mají kontakty po celém světě.“²⁹ Sama autorka se necítí patřit k nějaké generaci. Dle svých slov: jedno, co mají ona a jiní autoři zasazující děj svých příběhů do cizích zemí společné, je to, že byli delší dobu v zahraničí. Člověk mění prostředí, sžívá se s mentalitou národa a tato skutečnost bývá pohnutkou k psaní. Podle svých slov by takovou knihu v Čechách nenapsala, v zahraničí se otvírá zcela jiný pohled na realitu, jedinec objevuje své jiné já. Zařazení ke generaci útekářů tedy mladá autorka odmítá, o pobytu v zahraničí hovoří jako o iniciačním momentu, kdy má člověk možnost být odříznutý od okolního světa a psát celý den.

Kámen – hora – papír (2008)

„Strhl mě jazykový a emotivní uragán, kterým ta knížka je a do toho to prostředí Kyrgyzstánu, který je mi blízký,³⁰“ řekla o debutu Gregorové Petra Hůlová.

Jak Gregorová přiznává, kniha vznikala postupně, v rámci blogu, který si psala v Kyrgyzstánu, (v rámci blogu vznikala jedna část knihy), po návratu do této země vznikaly další roviny příběhu. Na příběhu pracovala i v Česku. Sama autorka svou knihu žánrově nezařazuje – mluví o ní jako o experimentu. Kniha je sice v rámci prozaického žánru, ale čtenář v ní najde spoustu různých rýmů a aliterací. Je mozaikovitá, roztržitá, Gregorová říká, že literatura nemusí být zadarmo.

Všechny příběhy, které jsou na jejím blogu, mají reálný základ a velká část z nich se opravdu udála. Gregorová ale přiznává i velkou míru fikce.

Nejvýraznější je jazyková směs románu. Styl příběhu je možno nazvat jazykovými hrátkami, ve kterých se mísí dohromady různé slovanské jazyky (ruština, polština, maďarština, turečtina,

²⁹ PILÁTOVÁ, Markéta. Spisovatelé na útěku. *RESPEKT*, Téma, Duben 2009, s. 36 – 39.

³⁰ HŮLOVÁ, Petra. Rozhovor s Bárou Gregorovou. [online]. [citováno 28. 2. 2011]

<<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10169663406-ctenarsky-denik/311295350020016-ctenarsky-denik-bara-gregorova-kamen-hora-papir/>>

němčina atd.), ale také argot se slangem, neologismy, střídají se vypravěči i časová pásma. V knize jsou promluvy rozlišeny různými fonty. „Jazykový guláš“ vznikl spontánně, je způsobený autorčinou snahou naučit se rusky, ruština se míchá i do přemýšlení protagonisty: „kurwamac, podle mordičky byla tak okropnie podobná Zajebaný, až jsem se toho lek, že vstala z mrtvých, že se rozhodla, že se mi přijde zemstít.“³¹ Cizí jazyk je navíc foneticky převedený do své výslovnosti: požalujsta, aměriky nebo ponechaný v azbuce, což ještě více zvyšuje nepřehlednost jazykové změti.³² Hrdinům nelze upřít jazykovou vybavenost, samotnému příběhu ale autorčina dychtivost po slovanských jazycích příliš nesvědčí, protože ho zatlačují do pozadí. Míchání jazyků není dle Gregorové manýra, k míšení dochází přirozeně u každého jedince v jiné jazykové realitě kvůli jazykovému přizpůsobování. Dalším „gulášem“ je i použití hlasu více vypravěčů (někdy je těžké určit, který vypravěč právě hovoří), časových pásem i několika rozdílných stylů vyprávění. Exoticky působí v grafickém zpracování textu i použití anglického znaku „&“ mezi jednotlivými slovy místo typického „a“, nepoužití velké litery na začátku věty, v syntaxi zase použití krátkých nebo rozparcelovaných vět. Setkáváme se zde opět s psaním, které je autoterapií. Hrdinové necestují do vzdálené země vychutnat exotiku, poznat ji, jejich hlavním hnacím motorem je „zmizet do jiného časoprostoru“³³ tedy utéct sám před sebou, před svou stávající identitou. Tyto útky jsou ale bezcílné, to, za čím se hrdinové vypravují, jim uniká, ať jsou kdekoliv. Dějová linka je následující: česká dívka Anna se vydává do cizí země ve Střední Asii (nejmenované středoasijské republiky), aby se naučila jazyky. Ocítá se v cizím prostředí, které se neliší pouze jazykově, ale i mentálně, svou roli zde hraje i láska

³¹ GREGOROVÁ, Bára. Kámen – hora - papír. Praha: Labyrint, 2008, s. 11.

³² V původní verzi je azbuka mnohem více, byla převedena do latinky

³³ Tamtéž, s. 14.

k jednomu ze skupiny alpinistů. Příběh má tři roviny, čtenář si může mezi nimi vybrat. Jedna rovina je realistickým příběhem – příběh Anny, rovina nejvíce protkaná vypůjčeným lexikem – příběh Mítěnky a třetí rovinu tvoří autorčin blog, který si během pobytu v Kyrgyzstánu psala.

Opět dochází ke srovnávání cizí země s domovem: v cizí zemi je důležité řídit se pouze jejími pravidly – u nás je to jinak, špatně, „a tady u nás je to zase takhle (Slava bogu, gospodi, buď milostiv!)“³⁴

Název je odkazem na dětskou hru. Původně se měla jmenovat úplně jinak. Stávající název znamená osudovost, náhodovost, fatalitu: „Papír balí kámen. Kámen tupí nůžky. Hora si bere slovo.“³⁵

„V Čechách bych to nenapsala,“ tvrdí Gregorová. „V Kyrgyzstánu jsem měla spoustu volného času, měla jsem čas se uvolnit, začala jsem si psát blog, začalo mě to bavit. Úplně mě to pohltilo.“³⁶

Kámen – hora – papír vyšlo v edici nakladatelství Labyrint Fresh. Tato edice se soustředí na mladou prózu, na nalézání nových nezavedených autorů. Vydávané texty spojuje, že jsou ze současnosti, mentální spřízněnost s nezávislými aktivitami a také to, že se neomezují na přesně vymezené území své domoviny, ale míří za hranice, aby mohly vyjádřit pestrost současného života. Prvním počinem bylo vydání novely Šimona Šafránka 23 (2005) v tempu poloilegálních technoparty, konaných po celé Evropě mimo rodnou hroudu. Dále zmiňme příběh o současné generaci, která je odsouzena k nekonečnu možností, k tomu, že nás nesvírají hranice a můžeme jezdit off-road kam chceme – Jan Malinda, Ilegální vztahy (2008). Také dramatický text Jaroslava Rudiše a Petra Pýchy Léto v Laponsku (2005) nebo Rafinerie (2005)

³⁴ Tamtéž, s. 24.

³⁵ Tamtéž, s. 5.

³⁶ HŮLOVÁ, Petra. Rozhovor s Bárou Gregorovou. [online]. [citováno 28. 2. 2011]

<<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10169663406-ctenarsky-denik/311295350020016-ctenarsky-denik-bara-gregorova-kamen-hora-papir/>>

cestovatele, reportéra a fotografa Jana Cempírka. Nebo texty, které pouze odkazují k cizím krajům jako Axe Africa (2006) od Davida Jana Žáka (odehrávající se v Čechách) nebo Hruškadóttir (2009) od Jany Šrámkové, která odkazuje k islandštině, (avšak hlavní hrdinka v knize necestuje dál než do Polska).

3.4.PETRA HŮLOVÁ (1979)

„Začala jsem psát až po svém ročním pobytu v Mongolsku, který mne zřejmě hodně ovlivnil. Ale celkově to tak není, spíše mám problém zasadit příběh do českého prostředí. Asi od něj nemám dostatečný odstup.“³⁷

Petra Hůlová studovala kulturologii a později mongolistiku. Strávila rok na univerzitě v Mongolsku; zkušenosti, které načerpala během tohoto pobytu, se odrazily v knize *Paměť moje babičce* (2002), za kterou Hůlová získala cenu Magnesia Litera v kategorii Objev roku a v anketě Lidových novin Kniha roku. Paměť moje babičce vypráví osudy několika mongolských žen.

Debut tehdy dvaadvacetileté autorky vzbudil kladné ohlasy jak u kritiků, tak u čtenářů. Jde totiž především o příběh: o mongolské společnosti se dovídáme z pohledu několika žen a dívek, položen je důraz na protiklad nepřátelského Města a vesnice, na ženský a mužský úděl, na folklór a mytologii, na zachovávání tradic.

Jistě není zcela bez zajímavosti, že Petra Hůlová zasazuje děj svých příběhů „mimo domov“ v každé liché knize. K exotickému pozadí se tedy Hůlová vrací po *Matném skle* v další próze, která tyto kulisy prozrazuje již svým cizokrajným názvem - *Cirkus Les Mémoires* (2005). Úsek prózy se odehrává v Praze, další v New Yorku a zavede své čtenáře i do Asie, aby rozvinula příběh několika postav. Hůlová opět využívá brilantně jazyk; její styl napodobuje běžnou mluvu, proto v něm můžeme najít mnoho nespisovných prvků, stejně jako v díle předchozím, ale i mnoho výrazů z cizích jazyků – zde srozumitelné angličtiny.

V příbězích Hůlové se střetávají nejenom různé světadíly a odlišná kultura, ale také různé doby (*Stanice Tajga*). Každá její

³⁷HAVLÍKOVÁ, Magdalena. Každou knížkou by měl být člověk ochotný riskovat reputaci. [online]. [citováno 13. 3. 2011] Dostupné z WWW <http://ona.idnes.cz/spolecnost.aspx?c=A080818_143033_ona_ony_jup>

kniha zobrazující daleké kraje je situována do Asie (v *Cirkus Les Mémoires* je to nejmenovaný východní světadíl). Vždy se jedná o dva světy, o kontrast mezi světem tradičním a světem moderním (v románu *Paměť mojí babičce* je to osa vesnice – město). Soustřeďuje se na život v úzce vymezeném místě, kde se její postavy střetávají.

K mongolským hranicím se autorka vrací ve svém příběhu z mrazivého Ruska s příznačným názvem *Stanice Tajga* (2008). Dobrodružný román je zasazen opět do skutečných reálií, vesnice Charyň je ale podle Hůlové imaginací.

Stanice Tajga

Vyprávění se odehrává ve dvou časových rovinách: v době těsně po druhé světové válce, kdy Rusko podlehlo kolektivizaci, zestátnování a kolchoznictví, a v době nedávno minulé – z let devadesátých, kdy padla sovětská velmoc. Dvě časové roviny mají i své odlišné hrdiny, oba Dány, studenta antropologie Erského a jeho předchůdce, který se ztratil v tajze, poválečného dobrodruha Hablunda.

V příběhu nenajdeme pestrou exotiku s divokými pralesy, zasazením na Sibiř se setkáváme s pravým opakem života kypících rovníkových krajů. Tajga – to je místo plné vlků, sobů, močálů a rašelinišť, to je nekonečně rozsáhlé sporadicky ale etnicky pestře obydlené území, jímž vede trasa Transsibiřské magistrály. Je to místo, ve kterém lze načerpat nové zkušenosti a poznání diferencované od poznání a zkušeností nabytých a prožívaných v evropských reáliích. Mrazivá divočina nemusí znamenat jen soubor nových fascinujících životních podmínek. Reprezentuje i způsob přežití či nepřežití v těchto podmínkách, které jsou mnohdy extrémní. („Počkejte, až bude zima. Nedožije jara.“³⁸) Sibiř je pro evropské cestovatele místem příručkově

³⁸ HŮLOVÁ, Petra. *Stanice Tajga*. Praha: Torst. 2008, s. 81.

neuchopitelným, reprezentuje *neznámo*, nabízí se zcela jiný přístup k materiálním i duchovním hodnotám, ke způsobu obživy, cestování i uctívání a k řeči přírody. Zobrazená neromantická exotika se vyjevuje i v jiné skutečnosti: divočina deštných pralesů se nám dnes jeví známější a odhalenější než zapadlá ruská vesnice v tajze plná kuriozit a těžko uchopitelné každodennosti. Pomalost, s jakou plyne čas v tajze, je umocněna pomalostí děje; Hůlová používá mnoho klíčků a postranních zápletek, aby děj co nejvíce zvolnila.

Odstup, který si zachovává zástupce moderního životního stylu vůči zaostalému životnímu stylu „domorodců“, reprezentuje jistou hierarchii, záleží však zase na úhlu pohledu: obyvatelé Charyně cítí distanci a převahu nad slabošskou civilizovaností neuvyklou drsnému prostředí, kde se důležitou jeví jenom přítomnost orientovaná na holé přežití a v tomto prostředí mají nad zhýčkanými Dány navrch.

Sama Charyň je odtržena od okolního světa, střet s ním je reprezentován místní poštou a železnicí, proto zde můžeme mluvit o jistém stupni poustevnictví, které místní založením svého středu světa, kde budou žít, přijali.

Kniha je rozdělena do několika kapitol pojmenovaných podle klíčových postav. Tedy podle Hablunda vybaveného znalostmi z časopisu *Náš svět* jedoucího do Charyně natočit dokument, jeho ženy Marianne, která na něj oddaně čeká v Kodani a sbírá střípky poznatků o místě, kam její manžel odjel, Erského, studenta antropologie, který se vydává o šedesát let později s množstvím informací, ale bez instinktu člověka vyrůstajícího v tajze, po stopách zaníceného ztraceného krajana, a Fedorka, jenž je jako *pravodník* stále na cestách na Transsibiřské magistrále.

Hablund, Erske a Fedorek se nikdy nesetkají, jejich osudy jsou však propletené, ale paralely mezi nimi může sledovat prostřednictvím vypravěče pouze čtenář. Hlavním motivem celého příběhu je cesta a hledání. Hablund hledá senzací, s kterou by mohl v Kodani zazářit, a posléze hledá cestu, jak se z vězení

Charyně dostat, Erske podniká tuto dobrodružnou cestu, aby odhalil Hablundův osud, Marianne v Dánsku pátrá po všech dostupných informacích o kraji, kde se její manžel ztratil, Fedorek hledá možnost, jak vidět svou ženu a syna čekající v Charyni.

Minulost - Hablund

Cizí kraj tedy sledujeme očima dvou odlišných hrdinů, pro které je společná jenom jejich vlast a zeměpisný cíl jejich putování. Hablund přijíždí na Sibiř rok po válce. Dána uvyklého na civilizaci bída a primitivnost tohoto kraje nepříjemně překvapí, zdá se mu, že se vrátil hluboko do minulosti a „tady se před ním rozkládala doba kamenná.“

Podiv nad zvláštnostmi tohoto kraje se stupňuje u pomníku socialismu: místního oficiálního „náboženství“, jehož uctívači do vykopané jámy odhazují, co mají právě po kapsách. Celé „dílo“ se podobá skládce, ale je bráno s velkou vážností. Je uctíváno, odkazuje ke „kultu socialismu“ poválečného Ruska. Hablund si uvědomuje směšnost tohoto pomníku zvláště poté, co do něj jeho průvodce odhodí jeho posmrkaný kapesník: „za fotku takového pomníčku komunismu mu v Kodani utrhají ruce.“³⁹ Hablund je navíc spíše divákem, který sleduje hlavní aktéry pohybující se v mrazivých kulisách. Místní však sledují bedlivě jeho: pro ně je cizí a netypický Dán, kterému prorokují kvůli jeho cizosti a nemožnosti přizpůsobit se místním podmínkám tragický konec. Jednodušší společnost se ale Hablundovi zamlouvá i kvůli další skutečnosti; rodinné soudržnosti i bratření nad vodkou. Tyto nově objevující se tradice nepřerušují historické kořeny, pocit domova je připomínán v kapitolách s Marianne.

Tradičněji je uctívána tajga, „zbožštělá tajga“⁴⁰, která si k sobě bere mrtvé a která má svého ducha, který si „nacpal břicho

³⁹ HŮLOVÁ, Petra. Stanice Tajga. Praha: Torst, 2008, s. 89.

⁴⁰ Tamtéž, s. 103.

řepou“, o němž se musí před sovětskými kontrolory mlčet nebo se dle situace měnit na „rudý plamínek komunismu“. ⁴¹

Místní tedy uctívají kult strany, které se věří v Moskvě, ale i býčí lebky na ojnicích od traktorů, původní „barbarská“ ⁴² mytologie prohrává svůj boj s vlivem Ruska. Kmenový život je zaneřáděn bolševismem. Pravdu o krušném životě v Charyni, o civilizování kmenů srostlých s tajgou, o lágrech, kam odvázejí lidi velké nákladáky, o černých lesích, kde kácí hrubé stromy trestanci, poznává spíše Marianne v Kodani, než naivní Hablund přímo v ohnisku dění.

Cizinec, o jehož „Godani nikdo neslyšel“ ⁴³, chce pochopit kouzlo tajgy ozářené rudými ohni, poznat duchovní život místních. Místo toho je však neustále sledován, stává se vězněm charyňských obyvatel s nemožností komunikace s okolním světem, nemožností opustit Charyň, je podroben neustálému sledování a nedobrovolnému věznění v zamčených domech. Hablund je přesvědčen, že sleduje život místních, místo toho je bedlivě pozorován sám. Přesto žije v domněnku, že pro vesnici neexistuje, zvyká si, že bez dozoru se nikam nedostane, vesnice je mu představována programově, sám si nemůže koupit ani lístek na vlak, jeho podezření jsou však na stařešinátu obce odmítána.

Cizinec je předmětem strachu, že vesnice bude „viděna“, viděna tak, jako by byla osvětlena: důvodem absence elektřiny je strach, který Hablund nechápe: „... nedokázali si takovou spoustu světla představit. Charyň by zářila široko daleko, zbytečně by to poutalo pozornost. Vlků? Irkutských politiků?“ ⁴⁴

Cizinci jsou mezi místní přijímáni rituálem Kavaši: rituálem, který téměř vymizel a je „pro dotyčného velkou poctou“ ⁴⁵. Hablund je Kavaši poctěn teprve když se rozhodne vzít si dívku z Charyně, „kvůli tomu, aby mohl odjet zatelefonovat

⁴¹ Tatměž, s. 105.

⁴² Tamtéž, s. 156.

⁴³ Tamtéž, s. 135.

⁴⁴ Tamtéž, s. 156.

⁴⁵ Tamtéž, s. 193.

Marianne“⁴⁶, své dívce, kterou nechal v Kodani. Svoboda nabytá svatbou je však jen zdánlivá.

Dánský dobrodruh dobyvatel toužil vidět tajgu a život v ní motivován k cestě články neseriózního dánského časopisu, odjel s vidinou zdokumentovat záhadou obestřený rituál Kavaši; v jeho případě však byl tento předpokládaný rituál pouze zkouškou tučnosti paží, která předznamenávala v hladové vesnici něco, s čím civilizovaný Dán nepočítal – sklon ke kanibalismu.

Současnost - Erske

Ani student antropologie Erske, který se vydává do tajgy o několik desítek let později po stopách ztraceného Hablunda, (píše se devadesátá léta a Rusko právě prochází vystřízlivěním z pádu sovětské velmoci), nemůže pochopit ducha tajgy a princip místní víry. Krajina zůstává od dob Hablunda téměř nezměněna: byla uzavřená a zakonzervovaná před vlivy zvenčí tenkrát a tato neovlivnitelnost ji zůstala i o pár generací později. Lidská sídla jsou v pásmu jehličnatých lesů, kde vládou dlouhé a výrazně chladné zimy, ojedinělá. Místní něčemu věří a odvolávají se k tajze. Čemu ovšem věří opravdu, je opět zahaleno tajemstvím. A v této působivé strnulosti je jediný možný pohyb - pohyb po dráze, po kolejích. A na kolejích vládne „dřímající sibiřský tygr“⁴⁷, Fedorek.

Fedorek je místní průvodčí, jehož očima vidíme devět tisíc kilometrů Transsibiřskou magistrálou až tam, kde začíná tajga, kterou miluje: „...kdyby mu chtěl někdo sahat na tajgu, hned by viděl, co ve Fedorkovi je.“⁴⁸ Vesnice na Sibiři jsou po pádu sovětského svazu, který jejich rozvoj podporoval, zpustlé, po ulicích se plíží jenom ranní mlha, domy jsou zarostlé travou a mají

⁴⁶ Tamtéž, s. 192.

⁴⁷ Tamtéž, s. 45.

⁴⁸ Tamtéž.

zatlučená okna. Fedorek odkrývá budoucnost ostatních vesnic v tajze, které zaniknou stejně jako ty před nimi. Fedorek vyslechne Hablundův příběh, aniž by o to stál, daleko od Charyně, zatímco Erského svádí v Charyni jeho žena; Erské je v Charyni svobodný a může odjet, kdykoliv se mu zachce, může se kdykoliv spojit s domovem prostřednictvím telefonu na poště, tajga je však pro něj stejně nebezpečná jako pro Hablunda na konci čtyřicátých let, temná, mrazivá, hladová a opuštěná; Erského však stojí pouze dva zčernalé prsty na nohou. Kraj nevydechuje hrozbu zajetí, spoutání, nemožnosti návratu a násilí pečlivě střeženého ostnatým drátem, otevřenost světu toto místo civilizuje zanášením výdobytků moderního životního stylu, které člověka odtrhují od divočiny, od jeho přírodního Já. Jiné se začíná stávat stejným, homogenním s okolním světem, překrýváním původního, tradičního. Održenost od okolního světa, nemožnost komunikace s ním, zachovávání tradic naoko schovaných za kult sovětského svazu, avšak existující vedle něj (bolševismus homogenizuje, lokální tradice diferencují), tato realita je vystřídána realitou podávanou televizním vysíláním a tradiční je již jen „pověřivostí“. Denní skutečnosti začínají být indiferentní s okolním světem, hranice mezi jsoucnými mizí, jejich rozplývání je následkem lhostejnosti k tradicím a obratem k materiálnímu.

V dosavadní tvorbě byl pro Hůlovou charakteristickým prvkem jazyk, v tomto díle se ho však snažila upozadit, aby na sebe nesoustředil pozornost na úkor příběhu. Z tohoto důvodu se autorka rozhodla pro spisovnou češtinu a pro strohý jazyk.

3.5. MARTIN RYŠAVÝ (1967)

„Rusko je rejdištěm dobrodruhů, Rusko má moře, Rusko je impérium, Rusko válčilo, Rusko se bránilo, je tam spousta různých gangsterů, je to banditská země, lidi se můžou jeden druhému ztratit čistě jen tak, že se odstěhují.“⁴⁹

Velkým úspěchem pro generaci útekářů bylo ocenění jednoho z nich trofejí v českých literárních kruzích nejvíc ceněnou – Martin Ryšavý získal za svůj debut *Magnesii Litera*.

Vystudoval biologii, ale tomuto oboru se nikdy nevěnoval, podle svých slov ale uplatňuje ve filmařině strukturální myšlení získané při studiu přírodovědy. V roce 1992 vyjel na druhou stranu než všichni ostatní, kteří jeli prozkoumávat západ, on se, inspirován lidmi, kteří cestovali ještě před revolucí i pak (např. Jaromír Štětina), vypravil na východ. Tato volba byla navíc pro tehdejšího absolventa přírodovědy finančně a jazykově nejdostupnější. Dnes je jeho povoláním scenáristika, zároveň je Ryšavý spisovatel, režisér, který se systematicky věnuje etnografickému filmu. Jako spisovatel zobrazuje drsnou sibiřskou realitu. Sibiř se objevuje v jeho filmografii, natočil dvacetiminutový snímek o životě Něnců z poloostrova Tajmyr *Argiš* (1996). Režíroval dokumentární film *Sibiř - duše v muzeu* (2000), který zobrazuje prudký nárůst muzeí v Jakutsku, jev, který provází touha zakonzervovat tradiční způsob života oslabený hegemonií carského Ruska i Sovětského svazu. Cenu za nejlepší dokumentární film na MFDF v Jihlavě získal jeho film o svobodném životě sibiřských kočovníků *Afoňka už nechce pást soby* (2004), který je v pořadí již třetím snímkem, pojednávajícím o životě severoasijských etnik. Tento snímek zachycuje denní život kočovníků sobů a rozhodování mladé generace mezi

⁴⁹ ŠEVČÍKOVÁ, Šárka. Rozhovor s Martinem Ryšavým. [online]. [citováno 12. 3. 2011] Dostupné z WWW <http://www.rozhlas.cz/radiozurnal/host/_zprava/martin-rysavý-857582>

moderním a tradičním způsobem života. Hrdinové tohoto dokumentu a Ryšavého prózy jsou jedni a titíž. V románu *Cesta na Sibiř* se dozvídáme i o Afoňkově osudu. Rozdíl je v tom, že *Cesty na Sibiř* jsou zachycením příběhu vypravěče, který na Sibiři natáčí své dokumenty, ve filmu jsou těmi nejpodstatnějšími. Eveni.

Dálný východ je zachycen i v dokumentárním snímku *Medvědí ostrovy* (2010), kde je zároveň postihnuta i hrůzná absurdnost zkrachovalého režimu a mrazivá realita polární přírody. Martin Ryšavý je zároveň držitelem ceny Magnesia Litera za prózu, kterou získal za dvoudílnou knihu *Cesty na Sibiř* (2008). V této knize čerpá z osobních zkušeností, protože, jak již bylo výše zmíněno, jako dokumentarista Sibiř navštívil několikrát. Jeho dalším knižním počinem je *Vrač* (2011), román, odehrávající se v ruském prostředí, v ovzduší, které není českému čtenáři nikterak cizí, nebo se tak alespoň tváří. Rusko je v románu – monologu zkrachovalého ruského režiséra - „neuchopitelné, je uzavřené do začarovaného kruhu a přes všechny snahy připodobnit se Západu, zůstává odlišné, jiné.“⁵⁰

S pozůstatky stalinismu se Ryšavý ve svém díle nevyrovnává, zajímá ho „jak to vidí“ místní obyvatelé, jejich verze pravdy, nevnučuje svoje mínění o historii.

Autor – filmový dokumentarista - bývá většinou skryt před zraky diváka, ve filmech je v hlavní roli *zachycované*, osoba dokumentaristy je odsunuta do pozadí. V knize však objevujeme cizí svět prostřednictvím autorova vnitřního hlasu, prostřednictvím hlasu románového vypravěče vnímáme jeho názory, komentáře k viděné skutečnosti. Ryšavého dokumenty i knihy mají společná témata: denní život severoasijských etnik, uchovávání tradičního způsobu života v muzeích, kočovníky, magii a šamanismus, exotickou a mrazivou sibiřskou přírodu.

⁵⁰ NAGY, Ladislav. Román *Vrač* Martina Ryšavého líčí život v Rusku jako absurdní divadlo [online]. [citováno 28. 2. 2011] <<http://kultura.ihned.cz/c1-48709250-roman-vrac-martina-rysaveho-lici-zivot-v-rusku-jako-absurdni-divadlo>>

Ryšavý vidí těžiště své tvorby v literatuře, kamera ho ale přivádí mezi lidi, zároveň zaznamenává a tím mu opatřuje materiál k literárnímu zpracování. „Tím, že ve filmu nemám tak obrovskou ambici, tak si fakt můžu dovolit tu kameru použít třeba jako magneták. Mám ji s sebou, a když zjistím, že někdo třeba hezky vypráví, tak ho ani nenatáčím na obraz – jenom zapnu mikrofón.“⁵¹

Cesty na Sibiř

Román *Cesty na Sibiř* je Ryšavého prozaickým debutem a vznikl osm let. Ryšavý v něm totiž chtěl mít všechno, proto na něj nespěchal. Z obrovského množství materiálu, který nasbíral, nechtěl nic vypustit. V tom se liší Ryšavého dokumenty, do kterých natočí všechno a posléze sestříhá. *Cesty na Sibiř* jsou takovým nesestříhaným „dokumentem“, obohaceným o autorovy emoce a vzpomínky, o autora samotného. Celým příběhem se jako tenká nit proplétá vypravěčovo přesvědčení, že hlavní není, co člověk zažije, ale co o tom doma vypráví. „Chtěl jsem, aby to byl román, co se tváří jako cestopis,“⁵² řekl autor v rozhovoru pro *Revolver Revue*, a proto možná ta zvláštnost, že čtenář román vnímá jako cestopis, sveden pro tuto domněnku uvedenými fakty historickými, geografickými, jako dokumentární zachycení jedné cesty a ne jako beletrie. Podle vlastních slov jsou první kapitoly napsány na základě vzpomínek, protože z té doby nejsou pořízeny deníkové záznamy, další na základě pocitů bez konkrétního podkladu, pozdější kapitoly vznikly podpořeny podrobnými záznamy. Jednak jsou to skutečné záznamy, které Ryšavý pořídil v rozhovoru se skutečnými lidmi, jednak jsou zde vzpomínky na

⁵¹ HŮLOVÁ, Petra. Rozhovor s Martinem Ryšavým. [online]. [citováno 13. 3. 2011] Dostupné z WWW <<http://www.iliteratura.cz/Clanek/24855/rysavy-martin-rozhovor-petry-hulove>>

⁵² HŮLOVÁ, Petra. Ryšavý, Martin: *Cesty na Sibiř*. [online] [citováno 13. 3. 2011] Dostupné z WWW <<http://www.iliteratura.cz/Clanek/23495/rysavy-martin-cesty-na-sibir>>

emoce, které při konkrétních situacích prožíval a nakonec, a to je vrstva zcela fiktivní, o čem tenkrát přemýšlel. Kniha nemá nic společného s předchozím dokumentárním záběrem Ryšavého, není okem kamery, vznikla z potřeby zachytit věci, které kamera zachytit nedokáže: „Najednou jsem věděl, že jsou to silné věci, ale film pro to není vhodné médium. A to víte, že jsem měl chuť napsat nějakou knížku. Ale jaksi si neumím moc vyměřet. Já to všechno musím někde potkat, nebo aspoň si to o sobě myslím. Třeba jednou něco vymyslím, já nevím. Ale jsem rád, když ty syžety ke mně přijdou.“⁵³ Román *Cesty na Sibiř* je zároveň autorovou samoléčbou, autoterapií, ve které neváhá zmínit intimní okamžiky, je to mohutná rekapitulace vlastního života.

Hrdina, jímž je příběh o putování Sibiří vyprávěn, je studentem přírodovědecké fakulty v Praze. Jméno hlavního protagonisty není v textu zmíněno, ale protože hrdinovy osudy kopírují osudy autora, lze říci, že jde o autorovo alter ego. Vypraví se na Sibiř, „kam“ posílá do té doby v rámci experimentu se světelnými simulacemi laboratorní potkany.

Časově je příběh zařazen na začátek devadesátých let, kdy se otevřely hranice a lidé začali objevovat možnost cestování za ně. Tedy hlavně na západ od nás, z východu stále „vanul“ duch nenáviděného režimu. Ale jelikož jsou finanční možnosti studenta biologie, který již od dětství touží objevovat svět, značně omezené, je cesta na východ reálnou možností, jak své dětské sny uskutečnit.

Hrdina si připadá, ač je součástí davu, pořád sám, jiný, viditelný, je pro něj nejdůležitější nebýt vidět a zároveň nikam nepatřit. Čechy se v *Cestách na Sibiř* jeví vězením – hrdina je spoután manželskými povinnostmi, nezajímavou realitou, existenčními starostmi a touží z téhle reality uniknout do rozlehlé, ještě nezpracované nebezpečné země s nekonečným prostorem. „Příběhem pro mě bylo to, že se člověk ocitá v nějakých

⁵³ HŮLOVÁ, Petra. Rozhovor s Martinem Ryšavým. [online]. [citováno 13. 3. 2011] Dostupné z WWW <<http://www.iliteratura.cz/Clanek/24855/rysavy-martin-rozhovor-petry-hulove>>

nebezpečích, kde se jezdí na koních a cválá po préríi a plaví po mořích a vstupuje do takovýchle situací... a ty tady nejsou, tady je klid, a pokud se něco děje, tak spíše dovnitř. Ale Rusko je rejdištěm dobrodruhů pro mě v tom původním slova smyslu,⁵⁴ nechal se slyšet autor. I když se sibiřské reálie těm českým nepodobají, hlavní postava zažívá také rozčarování z dobrodružství prosté monotónnosti každodenního života. To „nic k vyprávění“⁵⁵ jsou dny naplněné dlouhým ranním spánkem, jídlem, přemýšlením, zda jít za soby či zda to není nutné, sbíráním borůvek a lovením ryb. Vypravěč touží po pohybu, ale jak zjišťuje, kočovníci jsou spjati s rodnou hroudou a ač se Evropanům při vyslovení slova „kočovní“ může zdát, že se tyto kmeny neustále přemísťují z místa na místo, pravda je mnohem „statičtější“.

Prostor jako by byl v románu v těsném sepětí se slovy: sibiřská krajina je nepřehledná a rozlehlá, to se odráží v rytmu příběhu, čas utíká pomaleji, vyprávění je retardováno, když se hlavní hrdina nachází v Čechách, vyprávění má svůj systém, je uspořádané a přehledné stejně jako česká krajina. Jakási jednotvárnost je také zachycena v mnohohlasu vedlejších postav, například ve stále stejně pokládaných otázkách, které místní kladou cizincům z Česka: „...kam jedeme a proč, kdo je v Československu prezident, jestli se u nás neválčí, jaká je průměrná výplata a jak se mají naši rodiče...“⁵⁶

Stejně jako u Hůlové jde o existenci mezi více světy – světem kočovníků, kde magie funguje jako součást běžného života a setrvávání na jednom místě zde nemá co dělat, místem, kde vládne nepředvídatelná příroda se svými zázraky a světem domácího krbu, kde je vše poklidné a proto nutící člověka odjet

⁵⁴ ŠEVČÍKOVÁ, Šárka. Rozhovor s Martinem Ryšavým. [online]. [citováno 12. 3. 2011] Dostupné z WWW <http://www.rozhlas.cz/radiozurnal/host/_zprava/martin-rysav-857582>

⁵⁵ RYŠAVÝ, Martin. Cesty na Sibiř. Praha: Společnost pro Revolver Revue, 2008, s.

⁵⁶ RYŠAVÝ, Martin, Cesty na Sibiř. Praha: Společnost pro Revolver Revue, 2008, s. 58.

pryč hledat dobrodružství v duchu knih, které čtou otcové před spaním.

„Nepřiletěl jsem do téhle díry na konci zbůhdarma. Zaznamenávám svůj první kontakt s magickou realitou,“⁵⁷ říká si hlavní postava, když uslyší duchařský příběh jako z hlubin mytických časů. Všudypřítomná magie českého cestovatele fascinuje, tajga je prostoupena duchem šamanismu, ale také vírou ve všudypřítomnou vodku. Ideologie a pravoslavné náboženství tu mají své místo pouze navenek, sibiřští obyvatelé ovšem nevidí důvod, proč by se měli vzdát svých božstev a šamanů. Vodka přinesená Rusy začala být používána k uctívání božstev při obřadech. „Rusové vlastně pokřtili kočovníky vodou i vodkou. A nakonec je ještě donutili uvěřit v legendy o velkém bohatýru Leninovi.“⁵⁸

Jak napovídá množné číslo v názvu knihy, vypravěč se vrací na Sibiř několikrát, opakovaně, na různá místa: do Žiganska, Jakutska, veden touhou po příbězích místních, po krajině, po poznání duchovna.

Ryšavého próza vytváří dojem nestylizovanosti, deníkového záznamu, cestopisu, která Ryšavý – dokumentarista – pořídil jako vedlejší produkt svých cest na Sibiř.

⁵⁷ RYŠAVÝ, Martin. Cesty na Sibiř. Praha: Společnost pro Revolver Revue, 2008, s. 213.

⁵⁸ Tamtéž, s. 251.

4. DOKUMENTÁRNÍ ZACHYCENÍ CIZOKRAJNÉ TEMATIKY V LITERATUŘE

Ne vždy je zasazování děje příběhů do cizokrajných kulis použito pro zatraktivnění námětu nebo jako únik od problémů prožívaných v domovských realitách. V některých případech má próza upozornit na problémy vyskytující se v některých oblastech světa, v domorodých komunitách, které jsou nějak napadány zvenčí, je ohrožována jejich existence jako nezávislých etnik s vlastní kulturou a způsobem života. Fikce je potom použita k zatraktivnění tohoto druhu literatury s dokumentárním charakterem. Takovéto příběhy jsou pak směsicí faktů a fikce. Hlavním významem je informovat, upozornit, předat naléhavé poselství o “bezbrannosti”. Tyto texty získávají v současné době značnou oblibu u čtenářů. V této souvislosti bych se zmínila o díle Ivy Pekárkové a o debutu Tomáše Ryšky.

4.1. IVA PEKÁRKOVÁ (1963)

„Vždycky mě přitahovala exotika – nejen ta, ze sto let starých knih, ale i ta, na kterou na světě narazíte dnes.“⁵⁹

V roce 1985 tehdy dvaadvacetiletá Iva Pekárková emigrovala z Československa do Spojených států. Přestupnou stanicí jí byl uprchlický tábor v rakouském Traiskirchenu. Z něj autorka odešla do Vídně, v roce 1986 odcestovala do Ameriky. Prvním městem, ve kterém se usadila, byl Boston, později se odešla do New Yorku, kde pracovala jako taxikářka. V roce 1988 – 1989 pobývala v Thajsku, kde ji zaujaly místní utečenecké tábory. Cestovala také do Indie, Nigérie, ale i to Prahy. Dnes žije v Londýně a pracuje například jako taxikářka nebo tlumočnice.

⁵⁹ KLEISOVÁ, Naďa. Iva Pekárková [online]. [citováno 1.3. 2011] Dostupné z WWW <<http://hn.ihned.cz/c1-44036590-iva-pekarkova>>

Před odchodem do exilu Pekárková publikovala v časopisech ABC, Živě nebo také Sedmičce pionýrů vědecké články.

Její prózy se tiskly v exilových časopisech (Západ, Svědectví, Paternoster), po odchodu do Ameriky publikovala v severoamerických a kanadských časopisech (The Idle, The New York Times, Sunday Supplement, Penthouse). Od května 2008 má na internetových stránkách svůj blog.

Pekárková dle svých slov nikdy neměla pocit, že má nějaký domov, ani před svou emigrací. Jejím názorem je, že pokud člověk opustí zemi, v níž se narodil, stává se cizincem, bezdomovcem, světoobčanem. Každý, kdo odešel ze své rodné země, ztratil domov a žádný jiný už nikdy nenalezne.

Pekárkové prvotina, která vyšla v roce 1989 v nakladatelství 68 Publishers, nese název *Péra a perutě*. Viola, protagonistka tohoto příběhu, v nákladácích a kamionech cestuje křížem krážem oplocenou republikou, projíždí svou „Severní trasu“ užívá si přítomnost řidiče, kterému leckdy nabídne i své tělo, krátkou lásku bez jakýchkoliv zábrán. Jejím cílem jsou slovenské hory, kde fotografuje rostliny. Nevinnost a rozlet, který tato libůstka v sobě má, je však natrvalo rozcupována ve chvíli, kdy si nechá za soulož poprvé zaplatit. Stane se tedy pouhou prostitutkou, i když s ušlechtilou ideou – snaží se sehnat peníze na vozík svému nemocnému příteli. Dostane možnost uprchnout z vězení komunistické země, avšak ač o této šanci sní, k osvobozujícímu kroku se neodhodlá, její cesty zůstávají pouhým únikem z šedivé reality Československa, do které se vždy znovu vrací. To vše, co se dostává přes hranice – tedy hlavně kamióny se svými řidiči a zbožím, je exotické, neokoukané, cizí, přesto to chutná svobodou. Další prózou Pekárkové je *Kulatý svět*, který vyšel v roce 1993, následně v roce 1997. Román je zachycením zážitků z desetiměsíčního pobytu v uprchlickém táboře v rakouském Traiskirchenu.

Téma exilu, uprchlictví, emigrace, leckdy nelehkého sžívání s jinou kulturou nacházíme i v další próze *Dej mi ty prachy* (1996), kde Pekárková rozvíjí ženský pohled na svět v prostředí nemajetných afrických či evropských imigrantů.

Gang zjizvených (1998) další próza s ciziny, hrdinkou je česká dívka, devatenáctiletá Božena, která se i přes fatální prožitky, které ji pojí s hlavním městem Ameriky, rozhodne v New Yorku zůstat. Příběh je temný, neobvyklý, je průřezem newyorskou společností devadesátých let.

Oblíbenému tématu, míšení kultur a přistěhovalectví, se Pekárková znovu věnuje v próze *Můj I.Q.* (1999). Znovu se vrací k newyorským kulisám, tentokrát kulisám ghett a jejich obyvatelům, k životu prokládanému drogami, alkoholem a sexem. *Můj I.Q.* je milostným příběhem emigrantky a míšence; počínaje touto prózou, Pekárková ve svém díle prohlubuje význam a hloubku mezilidských vztahů. S exotickým prostředím se setkáme v prózách *Třicet dva chwanů* (2000), *Do Indie, kam jinam* (2001), *Najdža hvězdy v srdci* (2003), *Sloni v soumraku* (2008).

Pekárková zpracovává příběh několikerého cizinectví. Pro Pekárkovou je typické, že si vybírá do svých knih hrdinky, které mají trpět o trochu víc než ona, která prostředí zažila na vlastní kůži. Jejími protagonistkami jsou nejčastěji naivní ženy, které se chtějí ztotožnit s novým prostředím. Pekárková popisuje otevřeně své zážitky, dokumentuje, snaží se co nejvíce přiblížit realitu země, v níž se příběh odehrává. Její knihy jsou čtivé, zábavné, přesto je v nich posílena nefiktivní složka zachycující barvitost dané země.

Třicet dva chwanů

„ – na téhle knížce o mnohvrstevnatém cizinctví je nejpitomějšší, že nevím, kde začít.“⁶⁰

Ve svých čtyřadvaceti letech strávila Pekárková necelý rok v Thajsku. Osobní prožitky sice přiznává, ale v poznámce ke své knize i částečně popírá: „Tahle kniha je „tak trochu pravda“, ale zároveň „tak trochu výmysl“.“⁶¹

Do autobiografického příběhu se promítají zkušenosti z pobytu v uprchlickém táboře v Rakousku, přes které Pekárková emigrovala do Spojených států. Protože byl tento krátký pobyt v rakouském Traiskirchenu velice silným prožitkem, autorčina cesta je motivována myšlenkou poznat uprchlické tábory v Thajsku. Její hrdince se tam však nedaří proniknout, „na velitelství pro špatně umístěné osoby jsem nikoho neokouzila a americká ambasáda mi taky nepomohla“⁶², staví vedle sebe vlastní zážitky z Traiskirchenu a informace o „lágrech“ v jihovýchodní Asii.

Cizinci, odlišní již vzhledově (hrdinka se nazývá nadrozměrnou Evropankou), jsou vyčleněni z homogenní thajské společnosti označením *falangové*; jejich cílem je vidět jim předkládaný svět hluku a špíny přeplněných bangkockých ulic, hotelových klimatizací a přeslazených *kafí jen*. Hlavním úkolem je všechno „nějak zdokumentovat“⁶³, zaznamenat „každou tečku v té šílené a hutné mozaice“.⁶⁴

Hrdinka příběhu jde ovšem dál za hranice Thajska určeného turistům, poznávat skutečný život v odlehlých horských vesnicích, kde očekává exotiku nestvořenou pro oči falangů. Zažívá v nich však pouze rozčarování z pronikající civilizace, vítězí nad původním životem domorodých obyvatel. Největší

⁶⁰ PEKÁRKOVÁ, Iva. Třicet dva chwanů. Praha: Maťa, 2004, s. 10.

⁶¹ PEKÁRKOVÁ, Iva. Třicet dva chwanů. Praha: Maťa, 2004, s. 236.

⁶² Tamtéž, s. 93.

⁶³ Tamtéž, s. 24.

⁶⁴ Tamtéž.

deziluzi prožívá hrdinka v jedné horské vesnici, vzdálené od thajského vlivu a přesto „moc civilizovaný.“⁶⁵ Zajímavé je prolínání tohoto vlivu s domorodými zvyklostmi, jeho domestikace: domorodé děti pobíhají po školním dvoře v „doprdelelozeckých uniformičkách thajských škol“ a na hlavě mají „speciální „pankáčské“ horské sestřihy na odhánění duchů.“⁶⁶ Hrdinka hodnotí tuto skutečnost velice negativně, je jí znechucena, její očekávání domorodého mytického světa s vlastní kulturou zůstávají nenaplněna a dochází k vystřízlivění.

Realita zprostředkovaná cestovními kanceláři je v mnohém zcela odlišná, než poznávání Thajska na vlastní pěst. Je to svět „interhotelů rakev“⁶⁷, ve kterých jsou pokoje sotva pro jednoho ležícího člověka, s větrákem toužícím urazit hlavu tomu, kdo se v noci prudce zvedne. Svět policistů vozící si na osamělé pláže turistky s velkými bágly. Svět s lágry s vietnamskými uprchlíky, vesnic, které hromadně opouštějí duchové, aby uvolnily místo červeno-modro-bíle pruhované thajské vlajce. Je to svět, nad kterým si hrdinka nejednou povzdychne, aby si jej začala malovat v barvách známých z pestrobarevných, přesto jen v jedné barvě pro turisty vymalovaných letáků: „Snila jsem o tančících listech palem, zelených hádkách, oranžových róbách mnichů, exotických vůních a červených odlescích ve vlasech thajských děvčat, když si myly hlavu ve vodách lotosových jezírek.“⁶⁸

Svět „doma“ v Praze je stavěn vedle exotického thajského světa i v dějinných skutečnostech, v popisu mentality národa, kterou středoevropan mnohdy nechápe, proto ji usouvztažňuje se známou událostí. Do kontrastu se dostává nejen známý svět se světem cizím, ale i svět velkoměsta, kypícího životem, prachem, hlukem, dopravními zácpami, benzínovými výpary, autobusy bez klimatizace, usmívajícími se lidmi a turisty se světem vesnic, kde

⁶⁵ Tamtéž, s. 175.

⁶⁶ PEKÁRKOVÁ, Iva. Třicet dva chwanů. Praha: Maťa, 2004, s. 175.

⁶⁷ Tamtéž, s. 35.

⁶⁸ PEKÁRKOVÁ, Iva. Třicet dva chwanů. Praha: Maťa, 2004, s. 36.

se každý večer kouří opiová dýmka a lidé mají své chwany⁶⁹, kde mají obrovskou moc šamani a lidská práce na rýžových polích. A duchové, kteří jsou přítomni v každém elementu, v hmotných věcech a v lidech.

Příběh je prostoupen tématem absolutního cizinectví; hlavní hrdinka nazývá domovem nuceně opuštěnou Prahu (jejíž připomínkou je incestní zážitek s otcem, ale i brzká smrt matky), ale i New York, kde zakotvila a kde si vytvořila nový domov.

Cizí se aklimatizuje i v horských vesničkách v podobě misionářů hlásajících slovo Boží, zatlačujících do zapomnění nadpřirozeno, které je horskými domorodými lidmi uctíváno a skryto ve všech věcech okolo, Biblí a příběhy, které je mají obrátit na „víru pravou“. Následkem invaze *nepřirozeného* náboženství je integrace do starých mýtů a prolínání se s nimi, domorodí lidé se nemodlí, ale zaklínají. „Přijali Boha a jsou to pohani!“⁷⁰. Jedná se o naprosté nepochopení konceptu Boha a jeho přizpůsobení zažitému kultu duchů, šamanů a rituálů: „Řekněte nám, co tenhle váš Bůh jí nejradši a my mu to uvaříme. Řekněte nám, jak ho uctívat, aby se nerozčílil!“⁷¹

Pekárková se snaží zachytit život v Thajsku tak, jak se ho poznala a pochopila. Tradice, rituály, zvyky a denní život ve městech i v horských vesnicích, smyslově zachycené barvy, chutě a vůně exotického světa.

⁶⁹ V Thajsku tam nazývají duchy obývající lidské tělo.

⁷⁰ PEKÁRKOVÁ, Iva. Třicet dva chwanů. Praha: Maťa, 2004, s. 134.

⁷¹ PEKÁRKOVÁ, Iva. Třicet dva chwanů. Praha: Maťa, 2004, s. 134.

4.2. TOMÁŠ RYŠKA (1976)

„Najednou jsem si začal uvědomovat, jak složitým problémům ti lidé musí čelit. Problémům, které jsou daleko za hranicí jejich kontroly. K mému velkému překvapení mi tehdy začalo docházet, že mnohé z těch problémů souvisely s rozvojem“.⁷²

Tomáš Ryška odjel do Asie po studiu ekonomie v roce 2000 jako obyčejný turista. Jenže setkání v severním Thajsku s místním etnikem Akha ovlivnil jeho další život. Na první pohled ho Akhaové nezaujali, vadil mu primitivní způsob jejich života, avšak asi po půl roce se do Thajska kvůli nim znovu vrátil. Přímo v akhajských vesnicích pobýval tři měsíce a začal se zařazovat do jejich komunity. „Pomáhal jsem třeba nosit vodu nebo dříví, což je práce pro ženy, nebo jsem pomáhal na poli, což spíše vzbuzovalo posměch, protože jsem byl jednoduše nešikovný.“⁷³ Časem na něj přestávalo působit exotické, neznámé se začínalo měnit ve všední a Ryška se začal soustředit i na jiné aspekty, které zasahovali do života tohoto etnika, začal vnímat problémy, které souvisely s rozvojem. Jelikož byly tyto problémy pro Akhae neřešitelné, začal se o ně hlouběji zajímat a věnovat se k Akhaům směřovaným rozvojovým projektům. Zjištěná fakta, realita fungování misionářských komunit, byla pro Ryšku překvapením. Působení misionářů se nejvíce odrazilo na dětech - děti byly nuceny opouštět domov a někdy i sexuálně zneužívány a týrány. „Někteří lidé mi vyčítali, že upozorňuji na sexuální zneužívání a týrání dětí v křesťanských domovech. Mně ale nejde o žádné senzace. Jako antropologa mě moc nezajímají ojedinělé jevy, ale ty opakující se. A mezi ně tyto zločiny patří.“⁷⁴

⁷² KETTNEROVÁ, Lucie. Rozhovor s Tomášem Ryškou. [online]. [citováno 28. 3. 2011] Dostupné z WWW <<http://www.cuni.cz/IFORUM-8800.html>>

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ Tamtéž.

Kvůli svému zájmu o praktiky misionářských komunit byl Ryška nucen tuto zemi nedobrovolně opustit.

Po několika návštěvách Thajska a Laosu začal Ryška studovat na fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy magisterský program v oboru sociální antropologie, po jeho absolvování doktorský. Ryškova disertační práce se zabývá studiem poměrů v jihovýchodní Asii, konkrétně tím, jak funguje rozvojová pomoc, jaké praktiky využívá a co to přináší těm, o které jde až nakonec, ale pro které je tato pomoc určena – horským etnikům. Akhaové se navíc stávají po přijetí křesťanství novou minoritou ve většinově buddhistické zemi. Děti, které jsou dárce z Evropy a USA finančně podporovány (tzv. adoptovány), protože nemohou získat ve své vesnici a v bídě dobré vzdělání, jsou posílány do křesťanských domovů a tím brány od svých rodin, i když by vzdělání získaly i ve vesnických školách, které staví thajská vláda – tyto školy jsou kvůli tomu zavírány. Děti jsou směřovány ke vzdělání náboženskému, základní vzdělání je druhotné.

Problémy rozvojové pomoci se zabývá Ryšavý i ve svém debutu *Svět bílého boha – příběh moci bezmocných* (2010). Spolupráci Tomáše Ryšky a Steva Lichtaga (Zdeněk Steve Loveček) vznikl dokumentární film *Zajatci bílého boha* (2008). Tento snímek byl oceněn na řadě mezinárodních filmových festivalů.

V roce 2009 vyšla Ryškova kniha *V objetí d'ábla*, v níž opět dochází k odkrývání misionářských praktik, které jsou podporovány násilnickými organizacemi.

Svět bílého boha je napínavý detektivní příběh s naléhavým poselstvím. Lze říci, že hlavní úloha tohoto románu spočívá v něčem jiném než v akční fabuli, která se na posledních stránkách přibližuje spíše k eseji. Hlavní význam tkví v úloze informovat o situaci menšinových národů v Thajsku, kterou Ryška dlouhou dobu sledoval, upozornit na nakládání humanitárních organizací s finančními dary, na nezáviděníhodnou situaci a bezbrannost malých etnik potlačovaných ve vlastní zemi. Ryška fakticitu svého textu ještě

podpírá hojnými údaji pod čarou včetně uvedené odborné literatury.

Svět bílého boha – příběh moci bezmocných

*„Náš život byl klidný, snadný a levný. Potom mě Casey řekl o klukovi, který se ztratil v horách severního Thajska, předal mě jeho deník a moje duše se začala kymáčet. Takovou moc mají silné příběhy,“*⁷⁵ říká na začátku knihy protagonista příběhu David, kterému se do ruky dostane deník ztraceného amerického antropologa Mata⁷⁶ (tento deník není pouze součástí literární fikce, ale skutečně existuje). Mat, který u Akhaů nějaký čas pobýval, zkoumal jejich život i „prospěšný“ vliv misionářské pomoci. Matův příběh se začíná proplétat s příběhem Davida, který se rozhodne ztraceného antropologa nalézt. Vydává se po jeho stopách do horského etnika Akha. Skutečnosti, které se před ním začínají odhalovat, jsou jen těžko uvěřitelné. Matův deník i Davidovy „terénní“ poznatky odkrývají nejen tradiční život Akhaů, ale i devastující vliv „bílého boha“ na tento život. Vzájemně propletené drogové a křesťanské organizace likvidují horská etnika, samozvaný spasitel misionář William Young (o jeho působení píše ve své knize Politika Heroinu v jihovýchodní Asii Alfred McCoy⁷⁷) je uctíván jako bůh, který byl předpovězen. Young původní víru Akhaů cení velmi vysoko, protože je těžké se jí zbavit: *(Akhaové)... čekali na vysvobození příliš dlouho. Po celou dobu žili v zajetí Satana a jeho posluhovačů. Jejich zvyky byly vytvořeny d'áblem. Víra Akhaů je velmi propracovaná a složitá a z nějakého důvodu bylo a stále je těžší přivést k Pánovi Akhae, než ostatní horaly.*⁷⁸

⁷⁵ RYŠKA, Tomáš. Svět bílého boha – příběh moci bezmocných. Praha: Jota, 2010, s. 5.

⁷⁶ Mathew McDaniel, bojovník za práva Akhaů, jenž byl kvůli své aktivitě deportován z Thajska zpět do Ameriky

⁷⁷ MCCOY, Alfred. The Politics of Heroin in Southeast Asia. CIA complicity in the global drug trade. 1972

⁷⁸ RYŠKA, Tomáš. Svět bílého boha – Příběh moci bezmocných. Praha: Jota, 2010, s. 213.

Protože je tedy mnohem těžší zavést křesťanství u kmene Akha jsou malé děti (v duchu hesla ohýbej proutek, dokud je mladý) brány rodičům a vychovávány v prostředí křesťanských rodin, protože pak víru snadněji přijímají.

Při čtení Ryškova románu vyvstává otázka, zda se křesťanství zbavilo svých donucovacích metod obracení na víru.

Dojem, že je tento příběh napsán na podkladě skutečných událostí, zvyšují rozsáhlé poznámky pod čarou, které doplňují fakta, jež byla v příběhu zmíněna. Jakkoli se jedná o literární fikci s dějem a zápletkami, tento text má za úkol hlavně odhalit problémy, o nichž se tak nějak nemluví – upozornit na praktiky misijní činnosti amerických protestantů, na špatné zacházení s penězi z charitativních fondů, na špatnou situaci menšinových národů v Thajsku, jejichž příslušníci jsou bráni jako podřadná rasa, na násilné stěhování těchto etnik do nížin, kde nemají možnost obdělávat pole jenom živořit a v neposlední řadě na jejich likvidaci.

Ač je v Thajsku buddhismus většinovým náboženstvím, thajská vláda nekompromisní misijní činnost v horských oblastech podporuje, protože odstraňování těchto méněcenných etnik bez občanských práv jí vyhovuje. To, že nemohou horalé získat občanství, je příčinnou mnoha problémů – nemohou vlastnit pole, ani opustit svou vesnici a v neposlední řadě bývají obětí obchodu s bílým masem a lidskými orgány.

Ryška upozorňuje na důležitý fakt, o kterém se nemluví: že finanční pomoc na konta humanitárních organizací může být použita jinak, než k humánním účelům. Že lidé darují peníze, aniž by tušili, na co jejich peníze budou využity a jak organizace, které slibují pomoc potřebným, vůbec fungují; dobrý úmysl se pak mění spíše na podporování zla, na posilování moci mocných a na utlačování bezmocných.

5. ČESKÁ LITERATURA PSANÁ V ZAHRANIČÍ

České nezávislá literatura produkovaná v době komunismu v zahraničí, jejímiž tvůrci byli exilový spisovatelé, se svými hodnotovými postoji a vnímáním skutečnosti liší od nezávislé literatury, která také vycházela v zahraničí, ale jejíž autoři žili v Československu. Jedním z důvodů bylo, že přechodem z komunistického Československa na Západ, kde vládl kapitalismus, byl člověk nucen podstoupit mnohdy traumatický proces přizpůsobení se cizímu prostoru. Tato literatura se pak pochopitelně snaží zaznamenávat jednotlivé etapy tohoto procesu, reflektuje vztah člověka žijícího v cizím prostředí k domovu. „V českých exilových nakladatelstvích vyšla díla celé řady autorů, kteří analyzují proces psychologické adaptace českých příchozích na Západ, srovnávají život a mentalitu v Československu a na Západě a poukazují na různé absurdní rysy života v obou rozdílných civilizacích.“⁷⁹

Při dlouhodobém pobytu v cizí zemi, zvláště pokud není perspektiva návratu věcí samozřejmou (jak tomu bylo u exilových autorů), tedy vyvstává otázka dvojí identity. Identita, která byla doposud brána jako něco evidentního, je náhle znejišťována. Spisovatelé v exilu se musí vyrovnat s realitou země, v níž začínají nový život. V dílech zrcadlí svou osamělost, vyrovnávají se s pobyty v uprchlických táborech, popisují zabydlování se v cizí zemi a vzájemné tření odlišných kultur. Někteří spisovatelé se v cizí zemi natrvalo usídlili, přijali ji za vlastní. (Výše zmíněnému dopomohl i fakt, že se desetitisíce Čechů, žijícím od roku 1968 v zahraničí, marně domáhalo po roce 1989 práva mít dvojí občanství). Svůj druhý domov našel ve Francii Milan Kundera a jak sám říká, léta ve Francii byla ta nejhezčí, která ve svém životě prožil. V Kanadě se zase natrvalo usídlil Josef Škvorecký, který se velmi rychle vyrovnal s novými životními

⁷⁹ ČULÍK, Jan. Polozapomenutá kultura. [online]. [citováno 12. 8. 2011] Dostupné z WWW <<http://www.blisty.cz/files/isarc/9804/19980414e.html>>

podmínkami a svého odchodu z rodné země nelituje. Naopak někteří autoři se v novém domově usadit nechtějí, znamenalo by to zapustit kořeny, což omezuje svobodu. Tento názor zastává např. Lubomír Martínek, který ve svém díle často používá pojem „nomádství“ – tento stav jako jediný zaručuje jedinci nezávislost, nepřipoutání se.

Autorům žijícím v exilu tedy po převratu zbyly tři možnosti: návrat, odmítnutý návrat nebo těkání mezi domovem a cizinou, jež upřednostnilo mnoho spisovatelů. Literatura však nadále nese pečeť národní kontinuity, která je obsažena už v používaném spojení „literatura vzniklá v zahraničí“. I díla psaná v jiném jazyce jsou považována za díla česká, aniž by o to někteří autoři stáli. Například Libuše Moníková, jejíž díla jsou napsána v německém jazyce, je stále zařazována do slovníků české literatury. Sama autorka byla ovšem toho názoru, že je německou spisovatelkou.

Autoři žijící v zahraničí buď ve svém díle reflektují zemi, ve které žijí (Iva Pekárková, Jan Novák, Lubomír Martínek) nebo kterou během svého pobytu v ní navštívili (putující spisovatelé, jejichž cizinectví je mnohovrstevnaté: Iva Pekárková) nebo reflektují situaci nejen v novém domově, ale i v Čechách (Milan Kundera, Josef Škvorecký) – jedno nevylučuje druhé (Jan Novák). V této práci nás samozřejmě budou zajímat jenom díla, která zobrazují cizokrajnou tematiku – tedy díla, psaná v zahraničí, která se zahraničím zabývají (i když je možno položit otázku, jestli spisovatelé, kteří cizí zemi přijali za svůj domov, nereflektují jako cizí zemi právě opuštěnou domovinu). V této sekci se potom ocitají autoři, kteří odešli před rokem 1989 do exilu a v novém domově se natrvalo usadili, je možno je tedy nazvat „přistěhovalci“ nebo také, z opačného pohledu, jako „vystěhovalce“.

Problémem vystěhovalectví a přistěhovalectví se zabývá ve své esejí *Přistěhovalci, vystěhovalci, usedlíci* (2006) otištěné v literárním časopise A2 Lubomír Martínek. Martínkova esej hovoří

o přístupu k usazujícím se cizincům i o přístupu cizinců k starousedlíkům, o problémech, které takovéto soužití přináší i o toleranci, které toto soužití vyžaduje, o přijetí nových tradic nebo o respektování zvyků souseda - přistěhovalce. „Od přistěhovalců lze právem vyžadovat, aby dodržovali základní pravidla soužití, ale není důvod po nich chtít, aby se vzdali veškeré své osobnosti, svých zvyků, svých odlišností“.⁸⁰ Autor připouští užitečnost konfrontace a vzájemného tření kultur, protože jen prostřednictvím cizího, vymezením hranic mezi vlastním a cizím, je možno poznat ve vlastním to přirozené, normální: „V místech, odkud jsou vypuzeny rušivé elementy, nastává dusivá homogenita, jejíž následky jsou daleko závažnější.“⁸¹ Kritizuje silnou obrozeneco-vlasteneckou tradici českého národa, která od nás odlákala zahraniční inteligenci, jež mohla tento stát v mnohém obohatit, pranýřuje český sebemrškačský nacionalismus. „Pro toho, kdo touží vyznat se sám v sobě, je setkávání s cizinci nezbytností,“ tvrdí ve své eseji Martínek a dodává, že jen toto setkávání může posunout národ vpřed.

⁸⁰ MARTÍNEK, Lubomír. Přistěhovalci, vystěhovalci, usedlíci. [online]. [citováno 26. 7. 2011] Dostupné z WWW <<http://www.advojka.cz/archiv/2006/10/pristehovalci-vystehovalci-usedlici>>

⁸¹ Tamtéž.

5.1. JOSEF ŠKVORECKÝ (1924)

„Kanadu milujeme, je to země, která nám dala svobodu, která nám umožnila docela slušnou existenci, mohli jsme se tam věnovat české literatuře... A navíc - Kanada není země, kde by po vás chtěli, abyste zapřela svoji národnost.“⁸²

Škvoreckého Zbabělci vyvolali skandál (odsoudil je prezident, poté byly Škvoreckého rukopisy převezeny do Náchoda, aby nedošlo k jejich zabavení a zničení), po kterém musel odejít z redakce časopisu Světová literatura. Roku 1969 odjel do zahraničí (USA), kde přednášel na Cornell University v Ithace. Absolvoval studijní pobyt v Kalifornii. Snad kvůli tomu, že byl v Československém spisovateli zastaven tisk Tankového praporu, rozhodl se Škvorecký ve Spojených státech usadit. Na Univerzitě v Torontu (Toronto University), kde se trvale usadil, začal vést kurz současného českého divadla a filmu a na anglistice kurzy americké a anglické literatury a kurzy tvůrčího psaní, o rok později (1971) byl jmenován mimořádným profesorem. Rok po svém jmenování Škvorecký vyučoval dějiny a teorii filmu na Graduate Centre for Study of Drama na Torontské univerzitě. Mimo jiné vyučoval na řadě jiných amerických univerzit jako hostující profesor. Přelomovým rokem je rok 1971, kdy Škvorecký se svou manželkou Zdenou Salivarovou – Škvoreckou zakládají nakladatelství Sixty- Eight Publishers. Toto nakladatelství sloužilo pro vydávání děl českých exilových autorů nebo děl v komunistickém Československu zakázaných. Jeho díla získala i v zahraničí značný ohlas. Nakladatelství vzniklo na popud Salivarové, která se snažila přebít stesk po domově. Škvorecký ztratil státní občanství, ale při své návštěvě Československa v roce 1990 mu byl udělen Řád bílého lva.

⁸² Rozhovor s Josefem Škvoreckým publikovaný v Lidových novinách. [online]. [citováno 26. 7. 2011] Dostupné z WWW <http://www.pwf.cz/archivy/texty/rozhovory/josef-skvorecky-breznev-mi-splnil-sen_2662.html>

V Kanadě psal předmluvy či doslovy k anglickým překladům knih Bohumila Hrabala a Václava Černého, svým slovem doprovodil i jiné publikace vydávané v nakladatelství Sixty-Eight Publishers. Jeho osobní zkušenost se životem ve dvou ideologických režimech se promítla v kritice zahraničních levicových intelektuálů. V zahraničí polemizoval s emigranty, kteří byli zastánci husákovského režimu.

Je jedno, zda Škvorecký bydlí v Praze nebo v Kanadě, stále se cítí být českým spisovatelem. Severní Ameriku si však vysnil už jako dítě (anglicky se začal učit ve třinácti) a dle svých slov si tento sen splnil až díky Brežněvovi. Škvorecký přiznává, že jeho velkým vzorem se stal spisovatel Ernest Hemingway. „Z Hemingwaye jsem se nejvíc naučil jak psát,“ řekl v rozhovoru pro Českou televizi.⁸³ „Už jsem si tak zvyk v té Kanadě, kde se mi líbí a pak jsem byl anglofil, takže mě se tady líbí a cítím se tady doma.“⁸⁴

Josef Škvorecký společně se Zdenou Salivarovou získali ocenění Gratias Agit za šíření dobrého jména České republiky v zahraničí. Škvorecký se stal držitelem ocenění – Neudstadtskou mezinárodní cenou za literaturu (Oklahoma 1980) – touto cenou byl přijat do panteonu nejen české, ale i kanadské literatury.

Literární cena Josefa Škvoreckého za nejlepší prozaické dílo českého autora vydané v uplynulém roce je udělována od roku 2007.

Větší část díla tohoto autora má autobiografický základ a postava Dannyho Smiřického je autorovým alter egem, proto tyto texty podávají „velmi výstižné svědectví o vývoji a osudech československé společnosti ve druhé polovině dvacátého století, a to těch, které se odehrály ve střední Evropě, tak oněch, které

⁸³ Pořad ČT. Gentleman Josef Škvorecký. [online]. [citováno 24. 7. 2011] Dostupné z WWW <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10123228073-gentleman-josef-skvorecky/20756226814/>

⁸⁴ Tamtéž.

absolvovali Češi a Slováci emigrovavší do Ameriky.“⁸⁵ Škvoreckého k psaní o zemi, jež opustil, motivuje touha připomenout si stará místa a prožitky, které ho v cizině přibližují zpátky k domovu. Vybrat ze Škvoreckého tvorby dílo, které by podávalo svědectví o střetu kultury středoevropské a americké, není právě jednoduché, protože velká část jeho tvorby je integrována shodnými postavami, které tvoří z jeho díla celek. Pokud jsem již zmínila fakt, že velká část Škvoreckého díla popisuje Dannyho život ve střední Evropě nebo za oceánem, stejně jako popisuje osudy jiných emigrantů ve Spojených státech, nesmím zapomenout zmínit dílo, ve kterém Škvorecký rekonstruoval život českých přistěhovalců, kteří se zapojili do války Severu proti Jihu Nevěsta z Texasu (1992).

Konfrontací mezi situací ve střední Evropě, drcené totalitními režimy, a novou demokratickou realitou v Severní Americe je Škvoreckého dvousvazkový román (který navazuje na jeho předchozí dva „velké“ romány – Zbabělci, Mirákl) Příběh inženýra lidských duší. S Miráklem sdílí společný rys – formálně je vystavěn stejně: jde o mozaikovitě vyprávění, ale dějiště se značně rozšiřuje. Tradičně je to román autobiografický, vystupuje v něm alter ego autora Danny Smiřický, který se stal v emigraci úspěšným a etablovaným profesorem na univerzitě v Torontu. Román je rozdělen na několik proudů, v retrospektivě se odráží Danielovo dospívání v protektorátu a poválečném Československu, jeho naivní boj proti totalitnímu režimu, druhá linie sleduje již dospělého Dannyho jako vysokoškolského učitele, který svým studentům přednáší o středoevropské situaci. Tímto způsobem se dostává do střetu kultura demokratická, ale vůči světovým problémům slepá a ignorantská, a těžké ovzduší, které vládne v komunismem zasažených evropských zemích. Právě Dannyho poznamenání totalitními režimy je překážkou v komunikaci mezi ním a studenty. Autor si klade otázku, nakolik

⁸⁵ MACHALA, Lubomír. Literární bludiště. Balance polistopadové prózy. Praha: Host, 2001, s. 122.

jsou jeho osobní zkušenosti přenositelné do nové reality. Škvorecký se nebojí českou emigraci karikaturovat. Například v popisu tradic v emigrantských komunitách, které jsou již značně pokroucené.

Jazykový projev postav je velmi různorodý a ve své různorodosti exotický. Najdeme zde směs čechoameričtiny nebo českoslovenštiny, kterými jednotlivé postavy románu promlouvají.

Aluze, citace, parafráze, stejně jako dopisy adresované vypravěči tento román řadí do proudu postmoderní literatury. Toto Škvoreckého dílo je realistickým pohledem na život emigrantů v Americe, která je sice zemí neomezených možností, ale život v ní dokáže být neobyčejně tvrdý.

Do konfrontace se tedy dostává minulost a přítomnost, dvě sobě cizí země, do střetu přichází dvě generace a dvě kultury, jiné přístupy k životu a k svobodě, která připadá kanadským studentům samozřejmá. Země jejich profesora je jim neznámá a netuší, proč by se o ni měly zajímat, proč by se měly vůbec zajímat o historii a kulturu své země, důležitá je pro ně jenom přítomnost.

Protože jde neustále o konfrontaci dvou prostředí, vznikají z této situace rozpory: jedním z nejvýraznějších je dialog muže, který do Kanady přijel z komunistického Československa pouze na návštěvu, s Američanem - mužem české emigrantky, který je levicově zaměřený. Z jejich sporu, kdy Čech kritizuje komunistický režim a Američan se ho zastává, vyplývá, že oba vnímají skutečnost naprosto odlišně. Velmi smutným je další příběh české emigrantky, která se nedokáže přizpůsobit novému prostředí, protože poskytuje tolik svobody a možností a proto se rozhodne vrátit zpátky do Prahy.

Příběh inženýra lidských duší vyšel česky v Torontu v roce 1977 a setkal se s velkým úspěchem.

Název odkazuje k vymezení spisovatele podle dogmat stalinské estetiky – spisovatelova práce má mít výchovnou a

propagandistickou funkci. Román ale směřuje k vysvětlení, proč si spisovatel zvolil raději nejistou budoucnost v exilu než zajištěný osud oficiálního spisovatele v totalitním režimu, ve kterém by plnil onu zmiňovanou propagandistickou funkci inženýra lidských duší.

5.2. JAN NOVÁK (1953)

„Možná jsem bývalý exilový autor. Já to chápu jako politické názvosloví, které dneska už ztratilo platnost. Dnes prostě žiju a píšu v Americe. Jsem podivně zařaditelný spisovatel, ale tu politickou dimenzi to, myslím, ztratilo.“⁸⁶

S rodinou emigroval tento kolínský rodák v roce 1969 přes Rakousko (kde pobývali v uprchlických lágrech) do Chicaga v USA. Opustili zemi krátce po tom, co do ní napochodovala vojska sovětské armády. Tehdy šestnáctiletému Janovi se však ze země vůbec nechtělo. Odpor ke komunismu byl jeho rodině vlastní, avšak důvodem k emigraci byla i otcova zpronevěra peněz z kampeličky, kterou vedl a prosázel je (tato skutečnost se stala podkladem pro román *Milionový džíp*). V Chicagu (které se stalo centrem českých emigrantů) Novák vystudoval univerzitu, získal titul bakaláře na humanitních vědách a zvítězil v literární soutěži. V nové domovině si vyzkoušel různé profese. Pracoval v sodovkárně, jako zahradník, hlídač a nakonec se živil psaním. Do Česka se ale stále chtěl vrátit, když se v roce 1979 vypravil (už jako americký občan) do své rodné země, byl vyhoštěn. Vrátil se tedy až v roce 1990, tedy spíše Česko navštěvuje, ale zpátky se natrvalo nepřestěhoval.

Jeho debut *Striptease Chicago* vyšel v 68 Publishers v roce 1983 a nebyl napsán, jako všechna ostatní díla, anglicky – je to Novákova první a poslední kniha, která byla napsána v češtině. Byla vytvořena na objednávku Josefa Škvoreckého. Je to biograficky laděná sbírka, avšak v tomto duchu se nese celá Novákova tvorba, ve které se spojuje v prozaickém žánru literatura faktu a vlastní biografie. V tomto jediném díle se Novák věnuje tématu emigrace a kniha je výjimečná i v řadě

⁸⁶ ŠVÉDA, Josef. Rozhovor s Janem Novákem. [online]. [citováno 27. 7. 2011] Dostupné z WWW <http://www.dobraadresa.cz/2007/DA04_07.pdf>

jiných „emigrantských“ románů – Novák v ní neřeší emigrantské trauma. Jak přiznává, je to také tím, že do USA emigroval se svou rodinou v sedmnácti letech, tedy velmi mladý a na nové prostředí si rychle zvykl a také kvůli uvědomění, že nesmí jako mnozí emigranti zahořknout: „To jsem si uvědomil, když jsem se díval kolem sebe a viděl jsem ty zapšklé lidi, kteří už nikdy nebudou v emigraci tím, co byli tady.“⁸⁷

Striptease Chicago je souborem povídek, které jsou propojeny postavami jedné rodiny v emigraci. V této knize je možno ještě vysledovat vazby na české prostředí, na tvorbu Josefa Škvoreckého (k němuž bývá přirovnáván) a Bohumila Hrabala. Novák za ni získal cenu Josefa Škvoreckého. O vzniku tohoto díla hovoří Jan Novák právě v souvislosti s Josefem Škvoreckým: „Jsem moc potěšen, že mám zrovna cenu Josefa Škvoreckého a že zrovna on mi ji udělil. Právě díky němu totiž jsem spisovatelem. Když jsem dorazil do Ameriky, tak jsem napsal povídku, abych se mohl přihlásit do literární soutěže. Na základě toho se mi pak ozval Pepík, že jestli mám více takových povídek, tak že by mi vydal sbírku.“⁸⁸

Knihu tvoří jazyk a jak již bylo řečeno, Novák svou prvotinu napsal jako jedinou ještě v mateřském jazyce (všechna pozdější díla jsou psána anglicky). Novák mistrně míchá jazykové styly: příběh napsal částečně v chicagském dialektu, kterým se dorozumívají čeští emigranti, nalezneme v ní prvky hovorové angličtiny. V přímé řeči užívá autor foneticky přepsanou americkou angličtinu, vulgarismy a slang, jazyk je značně neobroušený. Pohled na Čechy v Americe, kteří se snaží splnit si svůj „americký sen“, je podaný s americkým odstupem.

⁸⁷ ŠVÉDA, Josef. Rozhovor s Janem Novákem. [online]. [citováno 27. 7. 2011] Dostupné z WWW <http://www.dobraadresa.cz/2007/DA04_07.pdf>

⁸⁸ ŠVÁB, David. O vítězi Škvoreckého ceny. [online]. [citováno 27. 7. 2011] Dostupné z WWW <<http://www.nekultura.cz/literatura-hlavni/o-vitezi-skvoreckeho-ceny-rozhodl-sam-skvorecky-hlasoval-pro-jana-novaka.html>>

Úvodní povídka s názvem „Co mi řekl jeden pán“ je monologem malého chlapce, který je v opatrování Čechoameričana, který žije střeoevropskou situací. Tento Čechoameričan jede s chlapcem k vodě, kde mu vypráví o zlomovém roce šedesát osm v Československu. Ačkoliv opustil republiku, ve své neustávající promluvě ze sebe dělá hrdinu, který byl schopen vtrhnout zpátky do Československa a střílet loveckou puškou, ale dav hrnoucí se ven jej nechce pustit zpátky: „Když jsem je chytal za ramena a otáčel a říkal jim, co děláte, pojdte zpátky, to se musí bojovat, od toho se nedá utéct jako od zbouchnutý holky, neblbněte, pojdte tam se mnou zpátky, tak si akorát ty kurvy, zkřivený komunismem, vylepšený tisícem školení, zkryšený, aby si udrželi životní standart, bez spirititu, ťukali na svý prázdný hlavy a říkali, hele, spíš nám tady najdi práci, to bylo to jediný, co je zajímalo, jak mračno kobylek, jako stádo křečků s prázdnýma kapsama v kalhotách i ve tvářích, celý držky jednu obrovskou kapsu, se hnali přezimovat na teplý Západ.“⁸⁹

V roce 1985 následoval román *Miliónový džíp* (Willys Dream Kit), navržený na nejprestižnější americkou literární cenu Pulitzer Prize. Román nakonec získal cenu pro chicagské autory Carl Sandburg Award i Friend Literature Award (u nás se tomuto románu dostalo pocty v podobě předmluvy, jejímž autorem byl Václav Havel). „Traumata národního osudu a češství tvoří velmi podstatný tematický okruh Novákových próz i dramát.“⁹⁰

Román je věnován Novákovým rodičům a odehrává se zčásti v českých reáliích, zčásti v USA. Hrdinův (či spíše antihrdinův) osud je zachycen od jeho útlého věku (40. léta) až po jeho umístění do psychiatrické léčebny (70. léta).

Protagonista nedostane šanci vystudovat kvůli svému kádrovému profilu, nedosáhne na vysněná zaměstnání, nezbude mu nic jiného,

⁸⁹ NOVÁK, Jan. *Striptease Chicago*. Toronto: Sixty-eight Publishers Corporation, 1983, s. 15

⁹⁰ PILAŘ, Martin. *Miliónový džíp*. [online]. [citováno 27. 7. 2011] Dostupné z WWW <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1520>>

než vykonávat podřadná povolání a navíc jeho manželka je kulackého původu. S pocitem nespravedlnosti vesmíru se rozhodne pomoci si k penězům nezákonnou cestou – defraudací v tovární pobočce spořitelny. S pocitem, že svět přeje „hajzlům“, dochází k přesvědčení, že nejlépe bude z dětí vychovat gangstery. Je natolik znechucen společenskými poměry, že se rozhodne splnit si svůj americký sen a pořídit si bílý jeep zn. Willys. Tento americký sen pro něj znamená whisky, šílenství, radost a lásku, to vše značky Las Vegas. Ale protože boží mlýny melou pomalu, ale jistě, je i na hrdinu (který v textu nemá jméno) vydán zatykač. Protagonista proto využívá událostí v srpnu 1968 a prchá i se svou rodinou (která o otcových aktivitách nemá sebemenší tušení a odjíždí za vidinou čtyř dní strávených ve Vídni) do Rakouska, kde je jim udělen politický azyl. Rodina se ocitá v uprchlických táborech, v nichž stráví celý rok, než je jim na základě tvrzení otce, že musel zemi opustit, protože bojoval proti stávajícímu režimu, udělen azyl v USA. Hrdina tedy odjíždí za svým americkým snem, jehož ztělesněním je hromada jednoduše vydělaných peněz. Po výhře v Las Vegas se z něj stává hráč – protože vidina další výhry spouští kolotoč, který vše ostatní včetně rodiny zasouvá do pozadí. Hrdina zešílí, stává se z něj filantrop, pyroman a kleptoman. Končí v psychiatrické léčebně, kde se snaží sepsat své Omnium. Tragika jeho životní pouti, která se mění od pevných postojů k pokleslým činům, je vysvětlitelná „především naprostým podlehnutím českému a americkému životnímu stereotypu v jeho tragicky groteskní podobě.“⁹¹

Protagonista příběhu je ztotožněn s Novákovým otcem, který v šedesátých letech opravdu zpronevěřil milión korun, které během následujících třinácti let prosázel ve státní loterii.

⁹¹ PILAŘ, Martin. Miliónový džíp. [online]. [citováno 27. 7. 2011] Dostupné z WWW <<http://www.slovnikeskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1520>>

Nesmíme zapomenout na čtenářsky méně úspěšný román *The Grand Life* (Poseidon Press 1987), do češtiny nepřeložený. V roce 1992 vyšla jeho kniha o návštěvě Prahy nedlouho po revoluci *Samet a pára* (68 Publishers), o další návštěvě a ročním pobytu v Česku vyšla kniha *Komouši, grázlové, cikáni, fízlové a básníci* (1995, Torst), ta rovněž získala cenu *Carl Sandburg Award* (literatura faktu). Je to povídkově laděný soubor, jenž se odehrává v Československu na začátku devadesátých let. Novák se vrací po dvaceti letech do Prahy, očima Američana dokumentuje situaci. Jeho „dokument“ je určen pro americké čtenáře, proto zde nalézáme obsáhlé výklady o pražských reáliích. Jeho anglicky nevydané rozsáhlé dílo *Zatím dobrý* (Petrov, 2004) o bratrech Mašínech, které vydoloval z novinové noticky, získalo cenu *Magnesia Litera* (kniha roku). Tento úspěšný román se snažil postihnout středoevropské dějinné skutečnosti dvacátého století. Tedy události od první světové války, první republiku, dva totalitní režimy, především pak studenou válku, která vyústila v emigraci do Ameriky. Ačkoli tento román slavil úspěchy a byl napsán v angličtině, za oceánem nevyšel. Důvodem byl nejen rozsah, ale i dějinné skutečnosti a příběhy lidí ze země, kterou v Americe nikdo pořádně nezná. V roce 2005 získal další ocenění, cenu Josefa Škvoreckého, za román *Děda* (Bookman, 2007).

Jan Novák je také velmi úspěšným scenáristou. Společně s Milošem Formanem⁹² je podepsán pod filmem *Valmont*, napsal scénář k filmu *Báječná léta pod psa* a spoluprací s jeho synem Adamem vznikl v roce 2005 dokumentární snímek *Občan Havel jede na dovolenou*. Novák je také autorem divadelních her (*Aljaška*, *Vražda sekerou ve Sv. Petěrburgu*, *Tolstoj a peníze*, *Strýček Josef*) a překladatelem. Do angličtiny přeložil hry Václava Havla (*Audience*, *Vernisáž*, *Protest a Zahradní slavnost*).

⁹² Novák také spolupracoval na Formanově životopise *Co já vím?* (Atlantis, 1994)

Jan Novák svá díla do rodného jazyka nepřekládá, je názoru, že je lépe nechat je přeložit někým dalším. Také je již poznamenán americkou jazykovou skutečností.

Jak již bylo řečeno, Novák začal tvořit až za oceánem, liší se tedy od autorů, kteří do zahraničí emigrovali jako uznávaní spisovatelé s vyhraněným rukopisem (Hostovský, Škvorecký). Představuje mladší generaci emigrace, která se stylově profiluje v zahraničí, aniž by byla tolik zatěžkána českou literární tradicí.

5.3. LUBOMÍR MARTÍNEK (1954)

„Ve světě žijí zástupy lidí, kteří odchodem unikli z nesnesitelnosti rodinných či manželských vztahů, kteří jsou hnáni touhou po změně a dobrodružství, znechuceni ubohostí a tupostí svých krajanů, lačni nových setkání, lidí, kteří mají chuť vyzkoušet si své síly, ukrýt se v cizotě, opustit vlast na protest proti zákazu, případně těch, které vede pouze touha zbavit se omezenosti, již s sebou nevyhnutelně nese usedlictví“.⁹³

V roce 1979 emigroval Martínek do Francie, vystřídal několik zaměstnání, živil se i jako námořník nebo přepravce lodí. Hodně cestoval nejen po Evropě, ale podíval se i na jiné kontinenty. Zkušenosti z dlouhých cest využil ve svých esejích a prózách. Dnes žije střídavě Paříž – Praha.

Pro Martínkovu prózu je charakteristický motiv cesty, cestování, obsažený už v názvech: *Linka č. 2* (1987, zde jde o svět pařížského metra), *Mys dobré beznaděje* (1994), *Palubní nokturnal* (1990), *Nomand's Land* (1994). Zkušenost z exilu se promítá do celé jeho tvorby. Martínkova próza je charakteristická nomádstvím, nezakotveností, údělem cizince, který se odmítá zařadit do nové společenské reality a musí překonávat překážky spojené se svou odlišností, zvláště jazykovou. Jeho texty jsou plné tuláků, hledajících svůj domov. Vyšším stupněm tuláctví je nomádství⁹⁴, osudem nomáda je stát se bloudem.⁹⁵ Dalším důležitým motivem

⁹³ MARTÍNEK, Lubomír. Přistěhovalci, vystěhovalci, usedlíci. Úvod do geometrie odchodů a příchodů [online]. [citováno 13. 3. 2011] Dostupné z WWW <<http://www.advojka.cz/archiv/2006/10/pristehovalci-vystehovalci-usedlici>>

⁹⁴ Nomádi jsou komunity lidí, kteří neustále kočují z místa na místo. Kočování dávají přednost před usedlým životem.

⁹⁵ Bloud je přerodem nomáda, bloud smí setrvávat na jednom místě.

Martínkových próz je přístav, loď, plavba, nudné pobřeží a nekonečné mořské dálky, lidé toužící, hledající a nenacházející. Svůj text Martínek tříští do strohých vět a „snaží se samotný příběh potlačit.“⁹⁶ Tradiční narativní postupy dle něj nedokážou zachytit skutečnost, proto jsou jeho prózy zachycením okamžiků, myšlenek, ale i vzpomínek a popisu viděného.

Mys dobré beznaděje

Hrdina se svou družkou putuje do tropických krajín motivován touhou být někde, kde by mu „nic nepřipomínalo nic z toho, co měl za sebou“⁹⁷. Nevydává se do exotické země s chutí poznat neznámé, ale protože chce splatit daň svým tužbám. Hodnocení krajiny je ovlivněno představami, které si o zemi, kterou chtěl navštívit, vytvořil; představami vzniklými v době, kdy „neexistovala sebemenší naděje se do země dohrabat“.⁹⁸ Neshoda mezi představami a skutečností je zdrojem rozčarování, pocitem, že je nutné být neustále ve střehu. „Představa, již si do země přivlekl, nikde nepřiléhala, odchlipovala se jak navlhlý plakát, bledla jako vyšisovaný obraz“.⁹⁹

Kniha má dvě části: v první (Návrat na Opičí horu) směřují hrdinové do určeného cíle na Opičí horu, nacházející se na Dálném Východě, v druhé části (Mys dobré beznaděje) putují nějakým blíže neurčeným ostrovním státem. Zda jde o ty samé postavy, nepoznáme dle jména, v první a druhé části jsou jména odlišná, můžeme však najít aluze na díl první a tím určit totožnou identitu hlavních hrdinů.

⁹⁶ MACHALA, Lubomír. Próza. In V souřadnicích volnosti. Praha: Academia, 2008, s. 394

⁹⁷ MARTÍNEK, Lubomír. Mys dobré beznaděje. Praha: Český spisovatel, 1994, s. 12.

⁹⁸ Tamtéž, s. 30.

⁹⁹ Tamtéž, s. 30.

Návrat na Opičí horu je již podle názvu návratem, „cestou-kruhem v buddhistickém duchu, cestou, jež poskytuje poznání sebe sama.“¹⁰⁰

Nausinoos i Nausikaa se snaží začlenit se do nové reality, nebýt nápadní, provází je touha zapadnout, splynout, nebýt zařazován do kategorie „návštěvníků, hostů, průchozích“¹⁰¹ viděných hoteliéry, rikšmeni i žebráky jako chamtivé zhýralce schované za slunečními brýlemi, toto splnutí realizují „předstíráním všednosti“¹⁰². Útěchu poskytuje Nausinoosovi zaměnitelnost s „trosečníky, ztracenými existencemi bezcílně bloumajícími uličkami na útěku před vlastními tragédiemi.“¹⁰³ Touha splynout s okolím začíná naplňovat v místech, kam se vracejí a kde tedy začínají být samozřejmostí.

Neznámé krajiny objevují hrdinové z potřeby uniknout všednosti, ve které nenachází rozptýlení. Cesta je zde odbočkou do každodennosti, odbočkou, která stanovením cíle jako pevného směru „nemilosrdně masakruje odbočky, bloudění, zastávky“¹⁰⁴. Putování, které v sobě neslo vyšší cíle, je tak jako tak degradováno na podřízení se diktátu míst, která by měl každý turista vidět.

Objevování cizího kontinentu se nese ve znamení znechucení, znechucující skutečnosti jsou přijímány jako součásti jiné kultury prolínající se s nudnou jednotvárností putování. Odpor má vzestupnou tendenci, na cizince nepůsobí odpudivě jenom odlišné zvyky a všudypřítomná *nehygiena*, ale i chudoba a hlad vyskytující se na každém rohu. Při objevování svatého města, stojícího na břehu posvátné řeky, se odkrývají „ulice tak hladové, že i posměšky se zadržávaly. Nechuť a odpor narůstaly a neměly kam uniknout.“ Odlišnost zvyků a rituálů vypadá jako bezedná propast k pochopení jiného světa, například ranní koupání ve svaté řece plné nafouklých mrtvol hrdiny na pramici znechucuje: „Jen výjimečně do lodi špláchlo pár kapek, před nimiž Nausinoos štitivě, ale marně

¹⁰⁰ MACHALA, Lubomír. Próza. In V souřadnicích volnosti. Praha: Academia, 2008, s. 393.

¹⁰¹ MARTÍNEK, Lubomír. Mys dobré beznaděje. Praha: Český spisovatel, 1994, s. 50.

¹⁰² MARTÍNEK, Lubomír. Mys dobré beznaděje. Praha: Český spisovatel, 1994, s. 50.

¹⁰³ Tamtéž, s. 50.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 41.

uhýbal“.¹⁰⁵ Cizí není přijímáno z obou stran, ze strany putujících ani ze strany místních.

„Putování exotickým krajem dává vyniknout kontrastům. To, co je nejprve přitažlivé svou nezvyklostí, se na konci cesty stává právě svou cizotou odpudivým.“¹⁰⁶

Putováním se odkrývá nejen svět, který chtějí putující poznat, ale i jejich vlastní nitro – putovat buddhistickou zemí připouští možnost poznat sám sebe, zažívat nesnáze, které toto putování přináší s druhým, přináší možnost poznat nitro toho druhého, přiblížit se mu, nebo naopak se od něj vzdálit. Osamělost a uzavřenost protagonistů příběhu jako by se prohlubovala. Jazyk, řeč těla, nedešifrovatelné neznámé signály, neznámo, které je všude kolem nich, obklopuje je, nemá takovou váhu jako neznámo, které hrdinové vláčí v sobě. Neznámo, které se dere na povrch v cizím okolo, v nových situacích, při uzření nezvyklého, z osamělosti, která pochází z opuštění monotónnosti každodenního. Nausikaa vnímá rozdíl mezi kulturami velice silně, nic, o co se v životě opírala, najednou nemá váhu, kolem je cizí svět, „v němž dokonce ani čas nepeláší od začátku ke konci, od příčiny k následku, ale uzavíral se v kruzích“.¹⁰⁷ Nausiku zaráží a rozčiluje smířlivost a nehybnost země, do které se „nechala zatáhnout“¹⁰⁸. Nausikaa by se na rozdíl od svého partnera (což je příčinou jejich sporů) smířila s rolí návštěvníka, připraveného na návštěvu cizí země četbou knih a otevřeného všemu novému.

Hranice, které v sobě oba protagonisté odkrývají za přispění toho druhého, jsou pro ně samotné překvapením.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 28.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 393.

¹⁰⁷ MARTÍNEK, Lubomír. Mys dobré beznaděje. Praha: Český spisovatel, 1994, s. 57.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 56.

6. ZÁVĚREM

Mezi autory uvedenými v práci existuje rozdíl jedné nebo dvou generací, životní zkušenost se zapsala do jejich tvorby a ovlivnila uchopení cizokrajné tematiky.

Současná literární produkce mladých autorů se vyznačuje popularizací etnografie a kulturní antropologie. Motivací pro zasazení děje do cizího prostředí bývá větší atraktivita vzniklá odlišností od známých domácích kulis, české realie zdají se těmto tvůrcům okoukané a nudné, hledat v nich témata vhodná ke zpracování je nesnadné. Naopak dnes není nijak obtížné vycestovat do zahraničí, mít v důsledku existence elektronických médií síť kontaktů po celém světě, nebýt svázaný pouze s jedním regionem. Být daleko znamená i možnost soustředit se jen na svou tvorbu.

Trend vzdalování od českého prostředí ovšem podporují sami čtenáři. Popularitu těchto autorů zvyšují i četná literární ocenění. Jsou často překládáni do jiných jazyků.

Na druhé straně jsou atakováni českou literární kritikou, vděčným terčem se stává obzvláště hybridnost a nesrozumitelnost jazyka, pod nímž zaniká poselství příběhu, nebo vyhýbání se skutečným problémům své země útekem za hranice.

Díla těchto tvůrců jsou zasazena do míst, se kterými mají tito autoři zkušenost. Jejich prožitky tvoří kostru jejich příběhů. Analýzou děl, která se zabývají literaturou zobrazující cizí kraje, a srovnáním životních osudů autorů docházíme k závěru, že zážitky protagonistů příběhů v mnoha případech kopírují vlastní zkušenosti a zážitky autora. Dojem autobiografie je často podpořen vsuvkami z existujících deníků, emailů, díla se stávají niternou výpovědí sloužící jako autoterapie, dokumentem nebo reportáží. Proto můžeme říci, že díla s těmito cizokrajnými

kulisami jsou ve valné většině motivována skutečnými cestovatelskými zkušenostmi a že hrdinové těchto příběhů bývají alter ega autorů. Neplatí to však vždy, mnoho autorů přiznává dlouhodobé studium krajiny, tradic a mýtů, do kterého zasadí své vyprávění, jejich postavy však nemají reálný základ. Ale vždy jde o existenci mezi dvěma světy – mezi světem známým a světem cizím, které se prostupují, snaží se o pochopení. Dochází k porovnávání těchto dvou světů.

Společná pro tyto příběhy je také nadstandartizace jazyka – jazyk je zde v popředí, strhává na sebe pozornost. Spisovatelé využívají jeho různé vrstvy, pronikání jazyků cizích. V mnoha případech jazyk zaujme svou expresivitou, která má přiblížit atmosféru místa, do nějž je děj zasazen. Jazykový experiment však bývá v některých případech natolik vyhrocen, že text přestává být srozumitelný.

U některých autorů není motivací k zasazení příběhu do cizího prostředí ztraktivnění námětu, fikce je použita jako prostředek k předání naléhavého poselství. Tito autoři přímo apelují na čtenáře a jejich morální citění tím, že upozorňují na problémy třetího světa. Odhalení těchto problémů má přinést sblížení s minoritní kulturou, která je vystavena agresivní moci moderního globálního světa.

Zcela jiná je motivace u tvůrců, kteří ze země v době vlády totalitních režimů emigrovali. U autorů, kteří museli svou vlast opustit a usadit se v cizí zemi, nastává problém dvojí identity. V dílech se odráží nedobrovolné opuštění domova, jehož synonymy jsou osamělost, vyrovnávání se s novou realitou nebo tření dvou odlišných kultur, odlišnost bývá překážkou k pochopení cizího světa. Někteří autoři odmítají zapadnout, zakotvit, vybírají si úděl cizince odmítajícího se zařadit do nové reality. Do konfrontace se dostává minulost reprezentovaná realitou opuštěného domova a přítomný život v cizí zemi. Literatura se snaží zaznamenávat etapy procesu psychologické adaptace novému prostředí, poukazuje na absurdní rysy existence

v rozdílných civilizacích. Literatura reflektuje překážky, které musí jedinec překonat – tyto překážky jsou spojené s odlišností, zejména jazykovou, s existenčními problémy, rozčarováním, které vzniká kolizí představ o „zemi neomezených možností“ s realitou. Do střetu se dostává kultura středoevropská s kulturou nové země.

Mezi autory mladší generace *prchajícími* za hranice a exilovými spisovateli zůstává největším rozdílem „možnost“ a „nutnost“ – společným pak pojem „svobodná volba“. A tak zatímco je v exilové literatuře zobrazován především Západ, jediný směr, který umožňoval útěk před nesvobodou totalitního režimu, v současné mladé generaci českých spisovatelů je velmi populární zasazovat děj svých děl na stále málo známý a proto velmi atraktivní východ.

Seznam použité literatury

Primární zdroje:

- ANDRONIKOVA, Hana. Nebe nemá dno. Praha: Odeon, 2010, 296 s.
GREGOROVÁ, Bára. Kámen – nůžky – papír. Praha: Labyrint, 2008, 173 s.
HŮLOVÁ, Petra. Stanice Tajga. Praha: Torst, 2008, 339 s.
MARTÍNEK, Lubomír. Mys dobré beznaděje. Praha: Český spisovatel, 1994, 189 s.
NOVÁK, Jan. Miliónový džíp. Brno: Atlantis, 1992, 208 s.
NOVÁK, Jan. Striptease Chicago. Toronto: Sixty-eight Publishers Corporation, 1983, 160 s.
PEKÁRKOVÁ, Iva. Třicet dva chwanů. Praha: Mat'a, 2004, 240 s.
PILÁTOVÁ, Markéta. Žluté oči vedou domů. Praha: Torst, 2007, 157 s.
RYŠAVÝ, Martin. Cesty na Sibiř. Praha: Společnost pro Revolver Revue, 2888, 616 s.
RYŠKA, Tomáš. Svět bílého boha – příběh moci bezmocných. Praha: Jota, 2010, 264 s.
ŠKVORECKÝ, Josef. Příběh inženýra lidských duší. Brno: Atlantis, 1992, 280 s.

Sekundární zdroje:

- BACHTIN, Michail, Michajlovič. Román jako dialog. Praha: Odeon, 1980, 479 s.
BLÁHOVÁ, Kateřina. Cizí, jiné, exotické v české kultuře 19. století. Praha: Academia, 2008, 524 s.
CAMPELL, Joseph. Mýty. Praha: PRAGMA, 1998, 293 s.
ČERVENKA, Miroslav. Na cestě ke smyslu. Poetika literárního díla 20. století. Praha: Torst, 2005, 1052 s.
ČULÍK, Jan. Knihy za ohradou: česká literatura v exilových nakladatelstvích 1971 - 1989. Praha: Trizonia, 1991, 420 s.
HAVEL, Václav. Dvě poznámky k Miliónovému džípu Jana Nováka. In: NOVÁK, Jan. Miliónový džíp. Brno: Atlantis, 1992, 208 s.
HODROVÁ, Daniela. Místa s tajemstvím. Praha: Koniasch Latin Press, 1994, 211 s.
HRUŠKA, P. – MACHALA, L. – VODIČKA, L. – ZIZLER, J. V souřadnicích volnosti. Praha: Academia, 2008, 738 s.
MACHALA, Lubomír. Literární bludiště. Bilance polistopadové prózy. Praha: Brána, 2001, 256 s.
McCOY, Alfred. The Politics of Heroin in Southeast Asia. CIA complicity in the global drug trade. 1972
PILÁTOVÁ, Markéta. Spisovatelé na útěku. *RESPEKT*, Téma, Duben 2009, s. 36 – 39.
SEGALLEN, Victor. Essai sur le exotisme. Paris: Le livre de poche, 1986.
Slovník spisovné češtiny: pro školu a veřejnost. Praha: Academia, 1978, 799 s.

Elektronické zdroje:

- CINGER, František. Rozhovor s Hanou Andronikovou. [online]. [citováno 21. 6. 2011]. Dostupné z WWW <http://www.novinky.cz/kultura/214950-cestovatelka-a-spisovatelka-andronikova-prales-nam-na-jizdni-rady-kasle.html>

ČULÍK, Jan. Polozapomenutá kultura. [online]. [citováno 12. 8. 2011] Dostupné z WWW <<http://www.blisty.cz/files/isarc/9804/19980414e.html>>

ČESÁLKOVÁ, Lucie. Literatura prchající před vlastním stínem. [online]. [citováno 29. 6. 2011] . Dostupné z WWW <http://www.literarky.cz/index_o.php?p=clanek&id=5960&rok=2008&cislo=44>

DVOŘÁK, Libor. Možnosti jazyka. [online]. [citováno 28. 2. 2011]. Dostupné z WWW <<http://www.svetovka.cz/archiv/1-2005-rozhovor1.htm>>

FISCHEROVÁ, Viola. Moje nejmilejší kniha. [online]. [citováno 23. 6. 2011] . Dostupné z WWW <<http://respekt.ihned.cz/spisovatele-o-knihach/c1-44054270-marketa-pilatova-moje-nejmilejsi-kniha>>

KLEVISOVÁ, Nad'a. Iva Pekárková [online]. [citováno 1.3. 2011]Dostupné z WWW <<http://hn.ihned.cz/c1-44036590-iva-pekarkova>>

KETTNEROVÁ, Lucie. Rozhovor s Tomášem Ryškou. [online]. [citováno 28. 3. 2011] Dostupné z WWW <<http://www.cuni.cz/IFORUM-8800.html>>

KUBECZKOVÁ, Olga. Kiko a tajemství papírového motýla. [online]. [citováno 28. 2. 2011] . Dostupné z WWW <http://www.iliteratura.cz/Clanek/27825/pilatova-marketa-kiko-a-tajemstvi-papiroveho-motyla>

LJUBKOVÁ, Marta. Literatura po roce 1989. [online]. [citováno 27.3. 2011] Dostupné z WWW < <http://www.czechlit.cz/literatura-po-r-1989/> >

MARTÍNEK, Lubomír. Přistěhovalci, vystěhovalci, usedlíci. Úvod do geometrie odchodů a příchodů [online]. [citováno 13. 3. 2011] Dostupné z WWW <<http://www.advojka.cz/archiv/2006/10/pristehovalci-vystehovalci-usedlici>>

NAGY, Ladislav. Román Vrač Martina Ryšavého líčí život v Rusku jako absurdní divadlo [online]. [citováno 28. 2. 2011] <<http://kultura.ihned.cz/c1-48709250-roman-vrac-martina-rysaveho-lici-zivot-v-rusku-jako-absurdni-divadlo>>

HAVLÍKOVÁ, Magdalena. Každou knížkou by měl být člověk ochotný riskovat reputaci. [online]. [citováno 13. 3. 2011] Dostupné z WWW <http://ona.idnes.cz/spolecnost.aspx?c=A080818_143033_ona_ony_jup>

HŮLOVÁ, Petra. Rozhovor s Bárou Gregorovou. [online]. [citováno 28. 2. 2011] Dostupné z WWW <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10169663406-ctenarsky-denik/311295350020016-ctenarsky-denik-bara-gregorova-kamen-hora-papir/>

HŮLOVÁ, Petra. Rozhovor s Martinem Ryšavým. [online]. [citováno 13. 3. 2011] Dostupné z WWW <<http://www.iliteratura.cz/Clanek/24855/rysavy-martin-rozhovor-petry-hulove>>

HŮLOVÁ, Petra. Ryšavý, Martin: Cesty na Sibiř. [online] [citováno 13. 3. 2011] Dostupné z WWW < <http://www.iliteratura.cz/Clanek/23495/rysavy-martin-cesty-na-sibir>>

KITTLOVÁ, Markéta. Recenze: Nebe nemá dno. [online]. [citováno 28. 2. 2011] . Dostupné z WWW <http://www.iliteratura.cz/Clanek/27263/andronikova-hana-nebe-nema-dno>

ŠEVČÍKOVÁ, Šárka. Rozhovor s Martinem Ryšavým. [online]. [citováno 12. 3. 2011] Dostupné z WWW < http://www.rozhlas.cz/radiozurnal/host/_zprava/martin-rysavy-857582>

PEKÁRKOVÁ, Iva. Rozhovor pro ČT24. [online]. [citováno 14. 3. 2011] Dostupné z WWW < <http://www.ct24.cz/kultura/37338-sloni-v-soumraku-ji-je-50-jemu-20-ona-je-z-anglie-on-ze-senegal/>>

PILÁŘ, Martin. Miliónový džíp. [online]. [citováno 27. 7. 2011] Dostupné z WWW <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1520>>

POSPÍŠILOVÁ, Sylvie. Rozhovor s Hanou Andronikovou. [online]. [citováno 21. 6. 2011] . Dostupné z WWW <http://kultura.denik.cz/knihy/hana-andronikova-rozhodla-jsem20101031.html>

ŠVÉDA, Josef. Rozhovor s Janem Novákem. [online]. [citováno 27. 7. 2011] Dostupné z WWW <[http:// www.dobraadresa.cz/2007/DA04_07.pdf](http://www.dobraadresa.cz/2007/DA04_07.pdf) >

ŠVÁB, David. O vítězi Škvoreckého ceny. [online]. [citováno 27. 7. 2011] Dostupné z WWW <http://www.nekultura.cz/literatura-hlavni/o-vitezi-skvoreckeho-ceny-rozhodl-sam-skvorecky-hlasoval-pro-jana-novaka.html>

ŠUBRTOVÁ, Milena. [online]. [citováno 28. 2. 2011] . Dostupné z WWW <http://www.iliteratura.cz/Clanek/25705/pilatova-marketa-vila-vivivila-a-stiny-zvirat>
Pořad ČT. Gentleman Josef Škvorecký. [online]. [citováno 24. 7. 2011] Dostupné z WWW <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10123228073-gentleman-josef-skvorecky/20756226814/>>

Anotace

Příjmení a jméno autora: Hana Kováčová

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta Univerzity Palackého

Název práce: Tematizace cizích krajů v současné české próze

Počet znaků: 122 167

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 48 (včetně elektronických zdrojů)

Klíčová slova: cizokrajnost, exotika, džungle, současnost, exil

Krátká a výstižná charakteristika práce:

Diplomová práce zpracovává problematiku cizokrajné tematiky v současné české literatuře. Na portrétu několika literárních osobností se snaží nastínit hlavní rysy této literatury.